

**Міністерство освіти і науки України
Волинський національний університет імені Лесі Українки**

КОТОВИЧ ВІРА ВАСИЛІВНА

УДК 811.161.2'373.21 (477)

**ОЙКОНІМНИЙ ПРОСТІР УКРАЇНИ:
ОНОМАСТИЧНИЙ ТА ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ
АСПЕКТИ**

Спеціальність 10.02.01 – українська мова

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора філологічних наук

Луцьк – 2020

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі української мови Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка Міністерства освіти і науки України.

Науковий консультант – доктор філологічних наук, професор
Федурко Марія Юліанівна,
Дрогобицький державний педагогічний
університет імені Івана Франка,
завідувач кафедри філологічних дисциплін
та методики їх викладання
у початковій школі

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
Аркушин Григорій Львович,
Волинський національний
університет імені Лесі Українки,
професор кафедри історії
та культури української мови

доктор філологічних наук, професор
Гриценко Павло Юхимович,
Інститут української мови НАН України,
директор Інституту української мови
НАН України

доктор філологічних наук, доцент
Купчинська Зоряна Олегівна,
Львівський національний
університет імені Івана Франка,
завідувач кафедри української
мови імені професора Івана Ковалика

Захист відбудеться 29 січня 2021 р. о 09. 00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 32.051.02 у Волинському національному університеті імені Лесі Українки (вул. Винниченка, 30-А, авд. 43 бібліотеки ВНУ імені Лесі Українки, м. Луцьк, 43021).

Із дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Волинського національного університету імені Лесі Українки (вул. Винниченка, 30-А, м. Луцьк, 43021) і на офіційному сайті Волинського національного університету імені Лесі Українки (<https://ra.vnu.edu.ua/>).

Автореферат розіслано 24 грудня 2020 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат філологічних наук, доцент

О. І. Приймачок

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Осягнення мови як антропоцентричного феномену – одна з провідних засад розвитку сучасної ономастики, адже власна назва чи не найбільшою мірою експлікує людський чинник, актуалізуючи номінативні інтенції суб'єкта ономастичної номінації, зумовлені духовними цінностями та історико-культурним ландшафтом епохи, архетипними образами й уявленнями носіїв мови. Майже 30 тисяч назв населених пунктів України постало в різні історичні періоди, і кожна з них – відповідно до обраної моделі номінації, домінантної, але не єдиної. Словом позначали об'єкт, транслюючи в такий спосіб культуру світобачення, світорозуміння, а водночас – назвотворення й назвовідчуття.

Ономастична лексика завжди була об'єктом пильної й різнобічної уваги дослідників. Особливий статус власної назви в лексичній системі мови, своєрідність семантичного змісту й дериваційних характеристик, методологію її історичної реконструкції розкрито в класичних працях А. Білецького, В. Бланара, Д. Бучка, Ю. Карпенка, М. Малєц, В. Ніконова, Є. Отіна, О. Суперанської, Ю. Редька, С. Роспонда, В. Ташицького, М. Худаша, П. Чучки, Р. Шрамека. Аналіз різних класів онімних одиниць на засадах синхронно-діахронного підходу в українській лінгвістичній традиції репрезентують студії Д. Бучка, В. Бушакова, С. Вербича, І. Желєзняк, О. П. Карпенко, Р. Керсти, З. Купчинської, О. Купчинського, В. Лучика, С. Пахомової, М. Торчинського, І. Фаріон, П. Чучки, В. Шульгача. Акцентованого розгляду набули в ній питання теорії та практики ономастичної лексикографії (Г. Аркушин, С. Вербич, В. Горпинич, І. Желєзняк, А. Корепанова, В. Лобода, Г. Лукаш, В. Лучик, Л. Масенко, А. Непокупний, В. Німчук, Є. Отін, О. Стрижак, М. Худаш, К. Цілуйко, П. Чучка, В. Шульгач), проблеми уніфікації ономастичної терміносистеми (Д. Бучко, В. Німчук, Н. Ткачова, М. Торчинський). Яскраві здобутки діалектної ареалогії (П. Гриценко, Й. Дзендзелівський, К. Михальчук) актуалізували стратиграфічний напрям аналізу онімного матеріалу (З. Купчинська). Широко представлено в сучасних дослідженнях літературну та фольклорну ономастику (Л. Белей, Ю. Карпенко, В. Калінкін, Е. Кравченко, Н. Колесник, Є. Отін), започатковано пошуки в ділянці когнітивної ономастики (О. Ю. Карпенко, В. Неклєсова).

Ономастичний матеріал наділений величезним культурологічним потенціалом, однак у лінгвокультурологічному аспекті він вивчений ще недостатньо. Мало, зазначають учені (О. Березович, С. Ковтюх, Г. Лукаш, Р. Мрузек, М. Торчинський), задекларувати факт культуроємності власної

назви, важливо розробити методологію отримання історико-культурної інформації з ономастикону, а також її опису та інтерпретації. Наше дослідження – це один із кроків на шляху до реалізації цього завдання.

Актуальність дослідження продиктована необхідністю проаналізувати ономастичні явища з погляду лінгвокультурології, здійснити перехід від системно-структурної, „іманентної” до антропоцентричної ономастики, яка розглядає мовні номінації в тісному зв’язку з людиною, її мисленням, духовно-практичною діяльністю. Одні назви поселень успадковані з прадавніх часів, інші впродовж усього періоду побутування зазнавали фонетичних, морфемних, граматичних, лексичних модифікацій, незмінно зберігаючи при цьому матеріальну й духовну культуру тієї епохи, яка їх сформувала.

Зв’язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано в межах наукової теми кафедри української мови Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка „Український мовний простір: лінгвокогнітивний, лінгвокультурологічний та лінгвопоетичний аспекти” (номер державної реєстрації РК 0113U001235). Тему дисертації затверджено (протокол № 16 від 7 листопада 2016 року) та уточнено (протокол № 13 від 19 грудня 2019 року) на засіданнях вченої ради Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Мета роботи – здійснити ономастичний та лінгвокультурологічний аналіз ойконімного простору України через декодування лінгвальної та позалінгвальної інформації кожної з досліджуваних одиниць, що уможливорює співвіднесеність поверхневої структури ойконіма з його глибинною суттю, тобто з культурою.

Поставлена мета передбачає розв’язання таких **завдань**:

- 1) визначити теоретико-методологічні засади ономастичного й лінгвокультурологічного аналізу ойконімного простору України;
- 2) установити вектори взаємодії лінгвокультурології та ономастики;
- 3) окреслити джерельну базу, методологічний інструментарій, термінологічний апарат дослідження;
- 4) виявити механізми інтерпретації ойконіма – згорнутого лінгвокультурного тексту;
- 5) проаналізувати сучасний астіонімікон України як складник ойконімного простору та як лінгвокультурний феномен;
- 6) простежити реалізацію онімного й апелятивного кодів астіонімів на матеріалі назв українських міст;
- 7) створити лінгвокультурологічні портрети астіонімів України;
- 8) розкрити особливості вияву в назвах поселень універсальних категорій простору й часу;

9) об'єктивувати культуроємність українського назовництва, його образно-символічний та духовний потенціал.

Об'єкт дослідження – ойконімний простір України як лінгвокультурний феномен.

Предмет дослідження – лінгво- та культуроцентричний аналіз ойконімного простору України в контексті визначальних тенденцій сучасної ономастики та лінгвокультурології.

Джерельною базою дослідження слугували архівні документи та видані на основі першоджерел матеріали, карти, атласи, довідники з адміністративно-територіального устрою України, енциклопедії, лексикографічні праці (із топоніміки, ойконіміки, антропоніміки, гідроніміки, мікротопоніміки, словники народних географічних термінів тощо). Картотека дисертації нараховує близько 30 000 онімних одиниць.

Методика дослідження зумовлена його метою, завданнями, матеріалом, має комплексний характер і спирається на загальнонаукові та власне лінгвістичні методи й прийоми. *Описовий метод* мовно-культурної інтерпретації назв поселень дав змогу проаналізувати ойконіми як своєрідні згорнуті тексти з лінгвальною та екстралінгвальною інформацією. У цьому ракурсі він тісно взаємодіє з *прийомами лінгвокультурологічного аналізу*, спрямованими на виявлення та опис національного-культурно компонента в семантиці досліджуваних ономастичних одиниць. Виявом *порівняльно-історичного* методу стала репрезентація давніх ойконімотвірних моделей, онімних та апелятивних етимонів, аналіз фonomорфемних та лексичних трансформацій. За допомогою *структурного методу* встановлено словотвірну будову ойконімів. *Семантико-мотиваційний* аналіз допоміг з'ясувати мотиваційні чинники творення назв поселень, а доповнений *прийомами аналізу* культурологічних та ономастичних кодів уможливив розгляд ойконімів як лінгвокультурних феноменів. За допомогою *зіставного методу* схарактеризовано лексико-семантичну, дериваційну та культурологічну своєрідність ойконімів, локалізованих у різних адміністративно-територіальних регіонах країни. Завдяки *прийомам етимологічного аналізу* та *аналізу словникових дефініцій* з'ясовано генезу досліджуваних одиниць. Застосування методики *моделювання функціонально-семантичних полів (функціональний метод)* уможливило створення лінгвокультурологічних портретів усіх астіонімів України з виокремленням у кожному з них різних зон – ядерної, інтерпретаційної, ближньої та дальньої периферії. Частково використано прийом *кількісних підрахунків* – для визначення частотності репрезентантів аналізованих кодів.

Методологічну базу дослідження становлять положення: про визначальну роль антропоцентричного принципу в організації мови

(В. фон Гумбольдт, О. Потебня); засади ономастичних досліджень (А. Білецький, В. Бланар, Д. Бучко, С. Вербич, І. Железняк, Ю. Карпенко, Н. Ковачев, Р. Козлова, Н. Колесник, В. Лемтюгова, В. Лучик, М. Майтан, О. Матвєєв, В. Ніконов, В. Німчук, Є. Отін, С. Роспонд, О. Стрижак, О. Суперанська, В. Ташицький, М. Худаш, П. Чучка, Р. Шрамек, В. Шульгач); про лінгвокультурологічні теорії слова (М. Алефіренко, Н. Арутюнова, Є. Бартмінський, А. Вежбицька, І. Голубовська, С. Єрмоленко, В. Жайворонок, В. Кононенко, В. Красних, О. Левченко, В. Маслова, А. Мойсієнко, Ю. Степанов, В. Телія, В. Шаклеїн); принципи лінгвокультурологічного аналізу онімного матеріалу (О. Березович, Н. Венжинович, Т. Вільчинська, І. Корольова, Ч. Косиль, Є. Жетельська-Фелешко, Г. Лукаш, В. Маслова, А. Мезенко, Р. Мрузек, А. Поповський, М. Рут, С. Толстая, М. Толстой, М. Торчинський, М. Федурко, А. Цеслікова).

Наукова новизна дисертації полягає в тому, що в ній уперше описано український ойконімний простір в ономастико-культурологічному аспекті; уведено в науковий обіг терміни *ойкокультуронім* / *астіокультуронім* для позначення ономастичної одиниці як лінгвальної та культурологічної цінності; окреслено значення термінів *апелятивний* та *онімний* коди астіонімів; *антропонімний індивідуальний, антропонімний груповий, меморіальний, гідронімний, мікротопонімний, оронімний, хоронімний, ергонімний, ландшафтно-артефактний, локально-етнічний, службовий, символіко-світоглядний* коди астіонімів; мікрокоди та субкоди в системі астіонімікону; змодельовано лінгвокультурологічні портрети всіх сучасних українських астіонімів із виокремленням у їхній структурі ядерних та інтерпретаційних зон, зон ближньої й дальньої периферії; наведено контрверсійні тлумачення генези низки астіонімів; проаналізовано ойконімний матеріал у контексті провідних світоглядних категорій простору й часу; засвідчено його духовний та образно-символічний потенціал; підтверджено доцільність розгляду ойконімікону України як репрезентанта специфіки національного світобачення; запропоновано алгоритм укладання лінгвокультурологічного словника назв міст нашої держави.

Теоретична цінність дисертації полягає в тому, що в ній уперше окреслено роль ономастичного матеріалу в структурі лінгвокультурологічних досліджень; опрацьовано на основі назв поселень питання взаємозв'язку, взаємовідображення та взаємопроникнення мови й національної культури; обґрунтовано теоретико-методологічні засади вивчення ойконімного простору України як ономастичного коду; розроблено структуру статті лінгвокультурологічного словника ойконімів; запропоновано схеми лінгвокультурного прочитання ойконімного матеріалу; проілюстровано

специфіку відтворення тяглості матеріальної та духовної культури народу засобами ойконімії.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що матеріали й висновки дослідження стали певним внеском у розбудову теорії та практики лінгвокультурології як комплексної наукової дисципліни, в осмислення ономастичних одиниць у контексті мовно-культурних студій. Презентація ойконімів як лінгвокультурних феноменів сприятиме розкриттю специфіки мовно-національної картини світу українців, окресленню векторів її розбудови. Створені лінгвокультурологічні портрети астіокультуронімів слугуватимуть суттєвим доповненням до навчальних курсів із лексикології, історії української мови; вони можуть бути використані також у процесі підготовки спецкурсів „Українська історична та сучасна ономастика”, „Українська лінгвокультурологія”. Опрацьований матеріал стане корисним для лексикографічної практики, зокрема для укладання повного Словника ойконімів України, Ономастичного атласу України, лінгвокультурологічних та етнолінгвістичних словників.

Особистий внесок здобувача полягає в створенні концепції інтерпретації ойконімії України як лінгвокультурного феномену, моделюванні лінгвокультурологічних портретів усіх теперішніх астіонімів України. Монографію та всі статті підготовлено одноосібно.

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні положення дослідження та його результати неодноразово заслухано на засіданнях кафедри української мови Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (2016–2018 рр.). Дисертацію обговорено на засіданні міжкафедрального наукового семінару Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (протокол № 1 від 26 травня 2020 року).

Головні теоретичні й практичні результати дослідження апробовано в доповідях на *шістнадцяти всеукраїнських наукових конференціях*: Всеукраїнська наукова конференція „Лукія Гумецька. Незабутні імена української науки” (Львів, 8–9 лютого 2001 р.), IX Всеукраїнська ономастична конференція „Ретроспекція і перспективи української ономастики” (Кіровоград, 4–5 жовтня 2001 р.), Всеукраїнська наукова конференція до 100-річчя від дня народження Івана Ковалика „Іван Ковалик і сучасне мовознавство” (Івано-Франківськ, 15–16 травня 2007 р.), XIII Всеукраїнська ономастична конференція з міжнародною участю „Проблеми слов'янської ономастики” (Ужгород, 27–29 квітня 2009 р.), Всеукраїнська наукова конференція на пошану 75-річчя від дня народження професора Мар'яна Демського „Фразеологізм і слово у тексті і словнику” (Дрогобич, 4–5 лютого 2010 р.), XIV Всеукраїнська ономастична конференція „Українська онімія в часі і просторі” (Івано-

Франківськ, 26–27 травня 2011 р.), Всеукраїнська наукова конференція „Гуцульська діалектна лексика і лексикографія” (Коломия; Івано-Франківськ, 26–27 квітня 2012 р.), XV Всеукраїнська ономастична конференція „Український ономастикон: типологія, словотвір, функціонування” (Хмельницький, 12–13 вересня 2013 р.), Всеукраїнська наукова конференція „Українська філологія в контексті розвитку європейської наукової думки”, присвячена пам’яті професора Дмитра Бучка (Тернопіль, 13–14 листопада 2014 р.), XVI Всеукраїнська ономастична конференція „Українська ономастика: минуле, сучасне, перспективи” (Одеса, 24–26 вересня 2015 р.), Всеукраїнська наукова конференція „Українська філологія в контексті розвитку європейської наукової думки”, присвячена пам’яті професора Дмитра Бучка (Тернопіль, 3 листопада 2016 р.), Всеукраїнська наукова конференція „Іван Ковалик та українське мовознавство: історія, школи, проблеми”, присвячена 110-ій річниці від дня народження професора Івана Ковалика (Львів, 26–27 жовтня 2017 р.), Всеукраїнська науково-практична конференція „Феномен Памви Беринди крізь призму його доби: лінгвістичні та історико-культурологічні тлумачення” (Дрогобич; Самбір, 17 жовтня 2018 р.), Всеукраїнська наукова конференція „Східнослов’янські мови в історичному розвитку”, присвячена 70-річчю від дня народження професора П. І. Білоусенка (Запоріжжя, 18–19 жовтня 2018 р.), III Всеукраїнська наукова конференція „Актуальні тенденції сучасного гуманітарного дискурсу – 2019” (Дрогобич, 16–17 травня 2019 р.), XVIII Всеукраїнська ономастична конференція (Львів, 24–25 жовтня 2019 р.); *двадцяти двох міжнародних конференцій*: XI Міжнародна ономастична конференція „Традиційне і нове у вивченні власних назв” (Донецьк–Горлівка–Святогірськ, 13–16 жовтня 2005 р.), XII Міжнародна ономастична конференція „Українська ономастика в загальнослов’янському контексті” (Чернівці, 30. 10 – 03. 11. 2007 р.), Міжнародна наукова конференція на пошану 100-річчя від дня народження професора Гаврила Шила „Діалект у лінгвокультурологічному просторі” (Дрогобич, 28–30 жовтня 2010 р.), VI, VII, VIII міжнародні науково-практичні конференції „Етнос. Культура. Нація” (Дрогобич, 14–15 листопада 2008 р., 15–16 жовтня 2010 р., 18–19 жовтня 2012 р.), IV Міжнародна науково-практична конференція „Професійна підготовка вчителя початкових класів: актуальні проблеми філології та лінгводидактики” (Луцьк, 22–24 травня 2014 р.), III Міжнародна науково-практична конференція „Етнос, мова та культура: минуле, сьогодення, майбутнє” (Львів, 18–20 травня 2016 р.), V Міжнародна науково-практична конференція „Професійна підготовка вчителя початкової школи: актуальні проблеми філології та лінгводидактики” (Луцьк, 2–5 червня 2016 р.), Міжнародна наукова

конференція, присвячена 160-річчю від дня народження Івана Франка” (Дрогобич, 24–25 листопада 2016 р.), I, II, III, IV, V, VI міжнародні науково-практичні конференції „Рідне слово в етнокультурному вимірі” (Дрогобич, 14–15 листопада 2007 р., 19–20 жовтня 2009 р., 10–11 листопада 2011 р., 17–18 жовтня 2013 р., 20–21 жовтня 2015 р., 19–20 жовтня 2017 р.), Міжнародна науково-практична конференція „Сучасна початкова освіта: проблеми, теорія та практика” (Дрогобич, 28–29 вересня 2017 р.), Міжнародна наукова конференція „Актуальні проблеми української та інослов’янської ономастики”, присвячена 80-річчю від дня народження професора Дмитра Бучка (Тернопіль, 21–22 вересня 2017 р.), XIII Міжнародна науково-практична конференція „Проблеми зіставної семантики” (Київ, 21–22 вересня 2017 р.), I, II, III міжнародні науково-практичні конференції, присвячені 30-річчю, 35-річчю, 40-річчю факультету початкової та мистецької освіти (Дрогобич, 29–31 жовтня 2009 р., 16–17 жовтня 2014 р., 17–18 жовтня 2019 р.); *десяти закордонних конференцій*: Міжнародна конференція „Polsko-ukraińskie powiązania językowe” (Польща, Казімеж Дольний, 26–17 квітня 2002 р.), Міжнародна науково-практична конференція „Лингвокультурное образование в системе вузовской подготовки специалистов” (Білорусь, Брест, 23–24 травня 2008 р.), Міжнародна наукова конференція „Язык и дискурс в статике и динамике” (Білорусь, Мінськ, 14–15 листопада 2008 р.), Міжнародна наукова конференція „Славянська и балканська ономастика” (Болгарія, Велике Трново, 13–15 вересня 2012 р.), 19. slovenská onomastická konferencia, venovaná významnému životnému jubileu prof. Milana Majtána (Словаччина, Братислава, 28–30 квітня 2014 р.), I, II міжнародні наукові конференції „Региональная ономастика: проблемы и перспективы исследования” (Білорусь, Вітебськ, 18–19 лютого 2016 р., 15–16 березня 2018 р.), Міжнародна наукова конференція, присвячена 65-літньому ювілею кафедри україністики Варшавського університету „Dziedzictwo chrześcijańskie Polaków i Ukraińców – słowo, sztuka” (Польща, Варшава, 28–29 травня 2018 р.), XXI Міжнародна і Всепольська ономастична конференція „Terminologia onomastyczna – Nazwotwórstwo” (Польща, Казімеж Дольний, 4–6 жовтня 2018 р.), Міжнародна наукова конференція „Wiktor Petrow-Domontowycz – mapowanie twórczości pisarza” (Польща, Краків, 6–7 червня 2019 р.); *двох наукових семінарах*: Науковий семінар „Ономастика Карпатського регіону” (Київ, жовтень 2004 р.), Ономастичний науковий семінар (Київ, 24–25 травня 2007 р.); *двох наукових читаннях*: Наукові читання пам’яті Ю. К. Редька (Київ, 2005 р.), Наукові ономастичні читання, присвячені пам’яті професора Дмитра Бучка (Тернопіль, 12 листопада 2015 р.).

Публікації. За темою дослідження опубліковано монографію „Ойконімія України як лінгвокультурний феномен” (Дрогобич, 2020. 448 с., 26,04 друк. арк.), три розділи англійською мовою в колективних монографіях категорії SENSE (Lviv; Toruń, 2019, с. 120–142; Lviv; Toruń, 2019, с. 160–178; Lviv; Toruń, 2019, с. 89–125), чотири словники (один у співавторстві), розділ у хрестоматії (Львів, 2019, с. 333–355), 73 статті, з них 33 – у фахових виданнях України, 5 – у періодичних виданнях інших держав, 7 – у закордонних наукових журналах, 28 публікацій – праці, видрукувані в інших наукових збірниках, доповіді, виголошені на міжнародних та всеукраїнських конференціях. Усі публікації, крім одного словника, одноосібні.

Структура й обсяг роботи. Дисертація складається з переліку умовних позначень, вступу, чотирьох основних розділів із підрозділами, висновків до розділів та загальних висновків, списку використаної літератури (768 найменувань), списку лексикографічних та енциклопедичних джерел (139 найменувань), додатків. Загальний обсяг роботи – 845 сторінок, основний зміст роботи викладено на 430 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність та новизну обраної теми, визначено мету, завдання, об’єкт і предмет дослідження, окреслено джерельну базу та методи аналізу, розкрито теоретичне значення та практичну цінність роботи, зазначено особистий внесок автора, апробацію здобутих результатів, кількість публікацій, що репрезентують загальну концепцію, теоретичні й практичні результати дослідження, схарактеризовано структуру дисертації.

У **першому розділі „Теоретично-методологічна база ономастико-культурологічного дослідження ойконімного простору України”** зроблено огляд історико-географічних та ономастичних досліджень назв поселень України; репрезентовано базові поняття та терміни дисертаційної праці; розкрито методологію лінгвокультурологічного вивчення ойконімії, методи та прийоми її аналізу.

Наголошено, що початком потрактування назв населених пунктів в історичній ретроспективі стало XIX ст.: тоді не тільки загальну лексику, а з-поміж власних назв – не лише назви водних об’єктів як найбільш стійкий шар онімів, але й ойконіми зараховано до кола важливих інформаційних джерел. Ідеї порівняльних досліджень, започаткованих працями Ф. Боппа, В. фон Гумбольдта, Ф. Шлегеля, дали можливість побачити в пропріальній лексиці глибинну сутність, етнічний менталітет словотворця та розглядати її як вияв нерукотворної народної

культури. Назвозначчі дослідження другої половини ХІХ – початку ХХ ст. поступово набували обрисів системності, а ойконімний матеріал учені (В. Антонович, К. Дубняк, М. Кордуба, М. Корнилович, Н. Молчановський, Л. Падалка, Ю. Сіцінський, М. Сумцов, І. Франко, М. Яворовський, В. Ястребов та ін.) аналізували головно з двох перспектив: у контексті вивчення етногенезу слов'ян; збору та популяризації автохтонних народнорозмовних назв населених пунктів і повернення їх до офіційно-ділового вжитку.

Друга половина ХХ – початок ХХІ ст. позначені активним залученням ономастичного матеріалу до кола різнобічних лінгвістичних пошуків. Аналіз синхронно-діахронних словотвірних, семантичних, етимологічних, а паралельно й фонетичних та морфологічних аспектів назв поселень здійснюють на основі регіонального (Ю. Абдула, Т. Беценко, Д. Бучко, В. Бушаков, І. Волянчук, М. Габорах, К. Галас, О. Голінатий, І. Гонца, Л. Дика, І. Єфименко, О. Іваненко, О. П. Карпенко, Ю. Карпенко, Г. Касім, В. Котович, А. Лисенко, В. Лобода, В. Лучик, М. Надутенко, Є. Отін, Я. Пура, Я. Редька, Л. Стичишина, Н. Торчинська, М. Торчинський, М. Худаш, В. Чабаненко, Є. Черняхівська, В. Шульгач, В. Яцій), стратиграфічно-ареального (Д. Бучко, З. Купчинська, О. Купчинський, Н. Михайличенко, Л. Радьо, І. Царалунга) підходів. Сьогодні вчені удосконалюють методику дослідження ойконімного матеріалу, продовжують пошуки оптимальної класифікаційної схеми ойконімів, упорядковують та кодифікують систему української ономастичної термінології. Це дало імпульс до потрактування ойконімікону України в межах типологічних студій (О. Складенко, О. Складенко), соціо- та екоономастики (Б. Ажнюк, Л. Белей, О. Белей, С. Ковтюх, В. Лучик, Л. Нуждак, О. Михальчук, О. Шульган).

Огляд стану вивчення ойконімного простору України демонструє як безперечні досягнення сучасної ономастичної думки, так і наявні лакуни, які потребують докладних студій. Назва поселення, оточена за роки або й віки свого побутування не тільки науковими версіями, але й народними переказами та легендами, набуває всіх шансів бути пізнаною як мовно-культурний феномен. Тож наприкінці ХХ ст., коли лінгвоцентризм поступився місцем антропоцентризму, а останній покликав до життя низку новітніх наукових дисциплін, серед яких і лінгвокультурологію, – пропріальна лексика органічно влилася в поле зору цієї науки. Назву поселення стало доцільним розглядати на рівні етногенетичного коду, бо вона не тільки виокремлювала та фіксувала визначальну ознаку заселеного об'єкта, але й була продиктована внутрішнім баченням, сприйняттям, розумінням людини-номінатора: це мала бути щонайменше назва-орієнтир, а то й назва-захист, назва-символ, назва-пам'ять.

У дослідженні засвідчено, що процес народження ойконіма – віддзеркалення в ньому духовної та матеріальної культури, це поіменування освоєного й заселеного простору крізь призму рідної мови: поселення *Гаї* (Ль., См. та ін.), *Гай* (Днп., Жт. та ін.), *Гайки* (Вл., Пл. та ін.) – українські села, і називала їх людина так не тільки тому, що поселилася *в гаю, гаях, гайках*, а й тому, що вона думала по-українському. І, навпаки, не по-українськи мислили номінатори сіл *Березова Роца* (Чрн.), *Весела Роца* (Днп.), *Роца* (Од., См., Чрн.).

Лінгвокультурологічний аспект вивчення ойконімного простору передбачає аналіз впливу екстралінгвальних чинників на його становлення; визначення місця й значення культурно-історичного компонента в процесі номінації поселень; дослідження національно-культурного тла, на якому ці номени поставали; інтерпретацію семантики оніма як віддзеркалення духовної та матеріальної культури етносу. Лінгвокультурологічні пошуки мають доповнювати ономастичні студії, а не підміняти їх: ономастика, орієнтована повсякчас на синхронно-діахронний вектор дослідження, забезпечує достовірність результатів, отриманих у процесі лінгвокультурологічного аналізу ойконімних одиниць, нерідко впродовж свого побутування суттєво модифікованих у фонетико-морфемно-словотвірному плані.

Отже, лінгвокультурологічний аспект досліджень ойконімного простору України – це мовний (лексико-семантичний, словотвірний, етимологічний, синхронно-діахронний, стратиграфічно-просторовий) + культурологічний (матеріально-духовний, соціально-, етно- та національно орієнтований) аналіз назви кожного населеного пункту. Він передбачає впровадження нових та уточнення змісту чинних понять і термінів. У праці запропоновано термін **ойкокультуронім** на позначення ойконіма, комплексно дослідженого в мовно-культурному плані, екстралінгвальний складник якого сфокусований на представленні культури назвотворення, а лінгвальний указує на засоби деривації власної назви поселення й на особливості семантики її етимона. Важливо окреслити критерії розмежування ойконімів та ойкокультуронімів. Обидва терміни стосуються того самого феномену й у такому сенсі взаємозамінні. Однак якщо перший є виразником суто лінгвальної інформації, то другий засвідчує наявність у власній назві ще й культурних змістів. Аналіз ойконімного простору України здійснено головню на матеріалі **астіокультуронімів** – назв міських поселень, комплексно досліджених в ономастико-культурологічному плані: вони культуроємні, репрезентують культуру назовництва всієї України, а не тільки окремого її регіону й не були об'єктом концептуально цілісних ономастико-лінгвокультурологічних студій.

До переліку базових понять дослідження належить і поняття *коду*, яке потребувало уточнення щодо ойконімного матеріалу, позаяк творення ойконіма – особливий спосіб кодування мовно-культурної інформації. Культурні смисли, наявні в кожному астіонімі, декодовано за посередництва *онімного* та *апелятивного* кодів. У межах онімного коду пояснено походження оніма за допомогою власної назви, тоді як апелятивного – за допомогою загальної назви.

У складі онімного коду виокремлено *антропонімний індивідуальний* (АІК), *антропонімний груповий* (АГК), *меморіальний* (МК), *гідронімний* (ГК), *мікротопонімний* (МтК), *хоронімний* (ХК), *оронімний* (ОК), *ергонімний* (ЕК) коди; у структурі апелятивного – *ландшафтно-артефактний* (ЛнАрК), *локально-етнічний* (ЛЕТК), *службовий* (СК), *символіко-світоглядний* (СмСвК).

Нижчий щабель утворюють мікрокоди: „*Давньослов'янські імена-композиції*” (ДСІК), „*Відкомпозиційні антропоніми та „несправжні композиції”*” (ВКА/НК), „*Відапелятивні антропоніми*” (ВАА), „*Християнські імена*” (ХІ); „*Меморіальні антропоніми*” (МА), „*Меморіальні ойконіми, агіоніми, геортоніми*” (МО/Аг/Гр); „*Назви ландшафтів*” (АпЛн), „*Назви артефактів*” (АпАр); „*Локальні назви*” (ЛН), „*Етнічні назви*” (ЕтН), репрезентантами яких слугують відповідні групи астіокультуронімів.

Стрижневим компонентом аналізу стало окреслення, структурування та моделювання *лінгвокультурологічного портрета* астіоніма, що дало змогу якнайповніше об'єктивувати імпліцитні та експліцитні соціальні й культурно-національні його характеристики, простежити генезу, особливості функціонування, історичну зумовленість та сучасну інтерпретацію кожної з назв міст.

Різноманітність сучасної ойконімії, традиції та новаторство українського назовництва, багатство принципів, мотивів, способів та засобів іменування – вагома підстава для того, щоб вести мову про назви населених пунктів України як про згорнуті лінгвокультурні тексти, у яких відтворено рідну мову й національну культуру, історію та географію, менталітет, світогляд і суспільну ідеологію, народну психологію, етнічне світобачення та дух людини-назвотворця.

У **другому розділі „Типологія онімного коду астіоніма”** обґрунтовано насамперед саме поняття *онімного коду*. Його визначено як систему засобів і способів, що уможливають зчитування мовно-культурної інформації з власної назви через її сприйняття крізь призму лінгвальних та екстралінгвальних відомостей, зосібна через виокремлення ціннісного змісту пропріатива, експлікацію культурної сутності оніма, закодування якої відбулося за допомогою іншої власної назви. Вияв онімного коду в сучасних українських астіонімах

відбувається шляхом декодування *антропонімного індивідуального, антропонімного групового, меморіального, гідронімного, мікротопонімного, оронімного, хоронімного, ергонімного* кодів. Кожен ойкокультуронім потрактовано як етно- та національно маркований лінгвокультурний феномен, суб'єктивні чинники постання якого в часі становлення та функціонування спираються на об'єктивні, природні закони рідної мови.

Під *антропонімним індивідуальним кодом* астіоніма розуміємо приховану в назві міста інформацію про базовий антропонім як ключ до її декодування. Це найбільш культуроемний код: антропоніми протягом тривалого періоду акумулювали в собі інформацію різних лінгвокультур і разом із пареміями, мовними архетипними образами, вербальними символами стали тими одиницями, що моделюють своєрідність кожної національної мовної картини світу.

Антропонімний індивідуальний код охоплює чотири мікрокоди (ДСІК; ВКА/НК; ВАА; XI), які репрезентують астіокультуроніми, мотивовані давньослов'янськими іменами-компози́тами; астіокультуроніми, мотивовані відкомпози́тними антропонімами та „несправжніми компози́татами”; астіокультуроніми, мотивовані відапелятивними антропонімами; астіокультуроніми, мотивовані християнськими іменами. Важливо, що на час заснування поселення та надання йому назви зазначені антропоніми могли виконувати функцію особових імен, імен-прізвиськ чи навіть прізвищ, однак не функціональний статус власної особової назви впливає на лінгвокультурологічний контекст нашого дослідження, а культуроемність кожного етимона-антропоніма.

Мікрокод „*Давньослов'янські імена-компози́ти*” презентують дві групи назв: 1) астіокультуроніми, мотивовані давньослов'янськими іменами-компози́татами, зафіксованими у відомих ономастико́нах, історичних джерелах або спеціальних працях: *Богуслав, Борислав, Володимир-Волинський, Доброміль, Житомир, Ізяслав, Переяслав, Старий Самбір*; 2) астіокультуроніми, мотивовані реконструйованими іменами-компози́татами, компоненти яких засвідчено в складі інших давньослов'янських компози́тних імен: *Дрогобич, Збараж, Радомишль, Чорнобиль*.

Розглянуті астіокультуроніми утворені в давньоукраїнський або й доісторичний період. Із погляду лінгвістики чітко простежено кореляцію між архаїчною ойконімотвірною посесивною моделлю на *-*jъ* та найдавнішою слов'янською антропонімною категорією – іменами-компози́татами. Лінгвокультурологічні портрети астіонімів демонструють фрагмент антропонімного компози́тного іменника українців (*Богуславъ, Бориславъ, Володимѣ(и)ръ, Доброміль, Житомѣ(и)ръ, Изяславъ,*

Переяславъ* (пор. *Нажир Переяславич, Переяслава*), *Самборъ*), частина якого збережена в ойконіміконі, але не засвідчена відомими писемними джерелами (Дорогобыть, *Збырадъ, *Радомысль, *Чернобыль*).

Мікрокод **„Відкомползитні антропоніми та „несправжні композити”** репрезентують дві групи назв: 1) астіокультуроніми, мотивовані відкомползитними антропонімами: *Болехів, Бориспіль, Канів, Красилів, Люботин, Путивль, Радехів, Рогатин, Славути, Чернігів* та ін. (23 назви); 2) астіокультуроніми, мотивовані „несправжніми композитами”: *Немирів, Нетішин*.

Час та обставини виникнення поселень, екстралінгвальні відомості про реальних або ймовірних засновників, перших мешканців, осіб, на чю честь міста були поіменовані, допомагають розпізнавати у твірних антропонімах давні слов'янські відкомползитні особові власні імена чи спадкові прізвища, мотивовані такими антропонімами. По-різному склалася історична доля цих міст, різні вони за часом заснування, їхні назви не завжди тотожні за способом деривації. Об'єднання всіх таких астіокультуронімів в одну групу зумовлене тільки критерієм однакової культуроємності антропонімних етимонів. Ці архаїчні „уламки” давніх імен так надійно заховали свою первісну семантику, що сьогодні практично жоден з аналізованих астіонімів не має однозначного трактування. Розглядаючи їх як експлікаторів антропонімного індивідуального коду, беремо до уваги й відомі контрверсійні тлумачення. Деякі з них стали не просто однією з найпоширеніших версій генези астіоніма, але й причиною постановки своєрідних символів, засвідчених на печатках, гербах, прапорах, логотипах та інших атрибутах міст.

Мікрокод **„Відапелятивні антропоніми”** репрезентують астіокультуроніми *Баранівка, Борців, Глобине, Глухів, Горохів, Київ, Косів, Львів, Малин, Носівка, Обухів, Яворів* та ін. (71 назва). У дослідженні вживаємо загальний термін – відапелятивний антропонім, адже не в кожному конкретному випадку вдається безпомилково визначити, чим мотивовано астіонім – давнім відапелятивним особовим іменем, іменем-прізвищем чи посталим на їх основі прізвищем. Однак для моделювання об'єктивного лінгвокультурологічного портрета астіоніма актуально насамперед диференціювати антропонімний / апелятивний коди, тоді як аналіз базового антропоніма, мотивованого відапелятивним іменем чи утвореним на його основі прізвищем, – це тільки додаткова темпоральна характеристика заснування міста й надання йому назви.

Лінгвокультурологічний аналіз українських астіонімів спонукав об'єднати назви міст, які репрезентують мікрокод ВАА, у декілька тематичних груп. Мовно-культурна інтерпретація цих астіокультуронімів

демонструє тяглість традиції поіменування поселення за власною назвою засновника чи власника. У назвах міст закодowano низку давніх особових імен, імен-прізвищ, прізвищ, омонімічних з апелятивами. Нерідко такі антропоніми втрачені сучасною українською мовою, вони не зафіксовані у відомих нам ономастиколах, і тільки аналіз астіокультуронімів, мотивованих давніми відапелятивними іменами, дає змогу за структурою ойконімів побачити імена осіб, на чю честь названо теперішні міста (**Боярко*, **Жмерин*, **Долбун*, **Золоч*, **Коцманъ*, **Ковель*, **Мукач*, **Перецепа*, **Решетило*, **Ржище*, **Сокаль*, **Тетій*, **Уго(е)нь*, **Уза*, **Фаст* / **Хваст*, **Хир*, **Хоростко*, **Хотънь*, **Чудно* та ін.).

Етимонами деяких астіокультуронімів стали або могли стати імена, прізвища, прізвища відомих осіб: „старійшини-князя” *Кия*, галицько-волинського князя *Лева* Даниловича, древлянського князя *Мала*, молдавського господаря Ієремії *Могили*, графа Яна *Тарновського*, січовиків Івана *Барвінка*, Сави *Носа*, останнього писаря Запорозької Січі Івана *Глоби*, власника трактиру Олександра *Березовського*, землевласників Петра *Голуба*, Іллі *Дебальцева*, Ольги *Долинської*, купця Івана *Чистякова*, легендарних козаків *Дружка*, *Обуха*, *Решетила* та ін.

Генезу низки антропонімів-мотиваторів назв міст не завжди вдається пояснити на українському мовному ґрунті. Лінгвокультурологічний портрет таких астіонімів (*Бахмач*, *Бату́рин*, *Гайсин* та ін.) уміщує зазвичай немало контрoверсій, позаяк невиразною є не тільки їх ойконімно-апелятивна, але й ойконімно-антропонімна зумовленість.

На дві групи диференційовано в праці назви мікрокоду „*Християнські імена*”: астіокультуроніми, мотивовані християнськими іменами: *Авдіївка*, *Амеросіївка*, *Васильків*, *Костянтинівка*, *Макіївка*, *Миколаїв*, *Миронівка*, *Олександрівськ*, *Семенівка*, *Харків* та ін. (25 назв); астіокультуроніми, мотивовані запозиченими іменами, не канонізованими православною церквою: *Ірміно*, *Карлівка* (2 назви).

Входження та засвоєння понад 300 чужомовних християнських імен в антропонімічну систему української мови – еволюційний процес, важливий не лише для розбудови простору особових власних іменувань, а й для збагачення духовної культури українців. Християнські імена грецького, латинського, старосвйського походження проходили фoноморфeмну адаптацію в українській мові. Універсальний мотив їх присвоєння – надати дитині небесного заступника за посередництва сакраментального канонічного ймення. Тож моделювання портрета астіокультуроніма, мотивованого християнським іменем, передбачає не тільки характеристику базового антропоніма, але й агіоніма, тобто того духовного джерела, що сформувало основу назви.

Астіокультуроніми, мотивовані колективною назвою людей за іменем їхнього патрона, родоначальника, засновника родини тощо, –

репрезентанти **антропонімного групового коду**. До цієї групи зараховуємо назви міст *Вашиківці, Дергачі, Іллінці, Ківерці, Копичинці, Сарни, Сокиряни* та ін. (10 одиниць).

У назвах поселень-представників **меморіального коду** збережено інформацію про ім'я, прізвище чи ім'я та прізвище відомих діячів культури, науки, виробництва; про пам'ятні об'єкти, світські чи християнські події, свята тощо. Цей код формують два мікрокоди: „**Меморіальні антропоніми**” та „**Меморіальні ойконіми, агіоніми, геортоніми**”.

Під час формування лінгвокультурологічного портрета астіоніма як експлікатора мікрокоду „**Меморіальні антропоніми**” чи не найважливішою постає інтерпретаційна зона з докладною характеристикою мотивів номінації поселення. Назви цього мікрокоду: *Алчевськ, Ватутіне, Верхівцеве, Горлівка, Докучаєвськ, Єнакієве, Івано-Франківськ, Кропивницький, Лутугине, Хмельницький* та ін. (19 назв). Поверненням в ойконімний простір *Алчевська* замість *Комунарська*, поіменуванням *Івано-Франківськом* колишнього *Станіславава, Кропивницьким* – *Кіровограда*, мабуть, і вичерпується перелік позитивних змін у нині чинному меморіальному астіоніміконі.

Назви мікрокоду „**Меморіальні ойконіми, агіоніми, геортоніми**” – це астіокультуроніми, мотивовані ойконімами: *Арциз, Бар* та ін. (5 назв); агіонімами: *Благовіщенське, Вознесенівка* та ін. (6 назв); геортонімами: *Первомайськ* (2 назви), *Першотравенськ*, частина з яких ідеологізовані, а то й русифіковані.

Під **гідронімним кодом** розуміємо вміщену в назві міста інформацію про базовий гідронім як ключ до її декодування. Назви міст цього коду – *Балаклія, Бібрка, Борзна, Волноваха, Дніпро, Золотоноша, Ірпінь, Конотоп, Мена, Сквир, Стрий, Хорол* та ін. (76 одиниць). Гідронімію вважають найдавнішим і відносно стабільним шаром онімної лексики. Часом сягаючи своїм корінням епохи індоевропейської спільності, вона не зазнавала суттєвих змін упродовж багатьох століть. Експлікація гідронімного коду передбачає аналіз лексики багатьох мов – як сучасних, так і давніх, особливо тих етносів, для яких означена територія була місцем постійного або тимчасового перебування. Очевидно, не випадковими є тюркські рефлексії в назвах міст *Балаклія, Генічеськ, Ічня, Міусинськ, Токмак* та ін. Однак важливо усвідомлювати й таке: мотивація базового гідроніма іншомовною лексикою не є свідченням „неукраїнськості” назви міста – часто астіонім дублює гідронім, який став для українців національно сутнісним.

Уваги до здобутків сучасної гідроніміки разом із урахуванням лінгвокультурних чинників постання астіоніма допомагають виявити посередництво зоолексем у назвах *Бібрка, Бобринець, Лисичанськ* і не

вбачати його в назвах *Буськ, Вовчанськ, Турка*; пояснюючи генезу назв міст *Лозова, Тернівка, Тростянець*, слухно наполягати на мотивації базових гідронімів дендролексемами й відкидати її, розглядаючи астіоніми *Судова Вишня, Трускавець*.

Ороніми, як і гідроніми, формувалися впродовж тривалого періоду й зберегли в собі сліди контактів місцевого населення з іншими етносами. Однак якщо назви рік послуговували етимонами багатьох астіонімів, то назви гір перебували здебільшого на периферії процесу трансонімізації, а отже, в українському ойконімному просторі **оронімний код** репрезентовано мінімальною кількістю астіокультуронімів.

Мікротопонімний код – це закодowana в астіонімі інформація про базовий мікротопонім, тобто про назву того мікропростору, що вмотивовував назву заселеного людиною об'єкта. Виокремлюючи мікротопонімний код у сфері назовництва, спираємося передусім на екстралінгвальні чинники: фіксація відомостей про природні фізико-географічні мікрооб'єкти певної території та про їхні назви переконливо доводить можливість трансформації мікротопоніма не тільки в комонім, а й в астіонім. Назви мікротопонімного коду об'єднують міста, постаї в різні історичні періоди: *Баштанка, Буринь, Волочиськ, Гайворон, Деражня, Комарно, Лубни, Погребище, Попасна, Шпола* та ін. (29 одиниць).

Репрезентанти **хоронімного коду** (*Донецьк, Запоріжжя, Подільськ* та ін. – 5 назв), попри всю свою очевидну штучність, демонструють національний характер, історичну й географічну зумовленість, етнічну та топографічну вмотивованість.

У сучасному українському астіоніміконі експлікаторами **ергонімного коду** є назви міст *Брянкa, Золоте, Молодогвардійськ, Первомайський, Родинське, Українськ, Южноукраїнськ* та ін. (10 найменувань). Хоч поселення зазвичай отримує назву ще до того, як на його теренах засновують якесь підприємство чи установу, проте трапляється також навпаки: населений пункт, що постав біля важливих промислових об'єктів, номінують за їхніми назвами. Ергонімний код засвідчує не тільки новітню добу в українському назвотворенні, але часто, на жаль, і непрофесійність людини-номінатора.

Низку астіонімів онімного коду можна впізнати сьогодні за дескрипціями, які нерідко стають неофіційними назвами міст: *місто Франка, місто з ідеальним замком, повітряні ворота України, духовна святиня українців, музей просто неба, град Ярославни, центр Європи, місто Роксолани, гетьманська столиця, місто одного вокзалу, гранітне місто, український П'ємонт, файне місто, місто з двома ратушами, місто можливостей, студентська столиця, південна Пальміра, столиця Азовських оздоровниць, лелече місто, ділова столиця України, колиска*

Донбасу, столиця Бойківщини, колыска козацтва, географічний центр України та ін.

Третій розділ дисертації „**Типологія апеллятивного коду астіоніма**” вміщує докладний аналіз проблеми закодування у власній назві поселення апеллятива. Установлено, що мотиваторами відапеллятивних ойконімів найчастіше були: 1) ландшафтні назви; 2) назви артефактів; 3) локальні та етнічні назви; 4) службові, або професійні назви. Ці бази ми належать до давнього шару лексики, рідко вживаної (а то й не вживаної) сьогодні, репрезентують народну географічну термінологію, часто збережену тільки в назвах поселень: *гуляйполе, *kaluxъ / *kaluŝъ / *kaluш, кіл / кил, коломия, *коростень, полонь, прилука, рень, ровень, *скалат, *сколия (*skolъja) / *съкольє (*skolъje), *чоп* та ін.

Первісне зашифрування назв **ландшафтно-артефактного коду** могло відбутися на тій стадії розвитку суспільства, коли людина: 1) заселила, обжила та назвала конкретну територію завдяки її зручним, зазвичай захисним характеристикам; 2) усвідомила та виокремила характерний об’єкт чи ознаку довкілля, назвою якого поіменувала засновану оселю задля орієнтації в просторі. З часом важливішою прикметою, за якою номінували поселення, ставала назва артефакту. Вона супроводжувала колонізацію території, указувала на результати господарської діяльності й навіть, так би мовити, слугувала рекламою поселення. Зазначене уможливорює виокремлення двох мікрокодів: 1) „Назви ландшафтів”; 2) „Назви артефактів”.

Національно-культурна інформація, отримана з одиниць мікрокоду „**Назви ландшафтів**”, не тільки виокремлює ті об’єкти довкілля, які здавна були визначальними для вибору місця осідку, але й може прояснити причину заснування поселення та його поіменування. Астіокультуроніми-репрезентанти аналізованого мікрокоду – *Балта, Берегове, Гуляйполе, Долина, Кам’янка, Луцьк, Пологи, Рені, Рудки, Суходільськ* та ін. (50 назв). Вирізнєння якихось із дерев або вказівка на їхню велику кількість могли детермінувати постання астіокультуронімів, мотивованих флоролексемами (*Березне, Виноградів, Соснівка* та ін.).

Орієнтація на назву артефакту – вищий тип культури апеллятивної номінації: прикметною характеристикою поселення слугував створений людиною об’єкт. Артефактом у нашому розумінні є й саме поселення, тож астіоніми з компонентами *місто (ѓород, град), село* теж вважаємо репрезентантами цього мікрокоду. Їх активно фіксують найдавніші літописи, а це є одним із свідчень високого рівня адміністративного розвитку Київської Русі.

Одиницями мікрокоду „**Назви артефактів**” вважаємо назви міст *Вишгород, Новгород-Сіверський, Городня, Великі Мости, Вінниця, Мостиська, Острог, Стебник, Сторожинець* та ін. (20 найменувань).

Низка географічних термінів демонструє традицію використання як етимона назви об'єкта, найбільш примітного на території: *винниця, городище, *городня, *królewiec, міст, мостисько / мостище, острогъ, стебник / *іздебник < *jъstьba, *сторожинець* тощо.

Збережені в назвах поселень апелюючи іншомовного походження – це здебільшого сліди дослов'янської колонізації краю, які репрезентують контакти українців з іншими етносами й засвідчують здатність мови творчо використовувати елементи інших топонімотвірних систем для свого розвитку (*Бахчисарай, Вараш, Очаків* та ін.).

У межах *локально-етнічного коду* виокремлюємо два мікрокоди: 1) „*Локальні назви*”; 2) „*Етнічні назви*”. Астіокультуроніми, мотивовані груповими локальними назвами: *Бережани, Глиняни, Дубляни, Заліщики, Ланівці, Підгайці*. Периферійними одиницями цього мікрокоду є *Дунаївці, Перемишляни* – астіокультуроніми, мотивовані катойконімами.

Астіокультуроніми-репрезентанти мікрокоду „Етнічні назви” – *Армянськ, Болград, Слов'янськ, Татарбунари*. Різними були умови постання цих назв: заснування поселення вірменами (*Армянськ*) чи татарами (*Татарбунари*) або ж перейменування поселення з тієї чи тієї причини: *Табаки* на *Болград* – у зв'язку з заселенням його болгарами, а *Тор* на *Слов'янськ* – на честь утвердження слов'янства на приазовських землях.

Кожен період у соціальному розвитку пов'язаний із появою нових професій: продуктивні сили суспільства стимулюють виникнення галузей виробництва, які мають обслуговувати люди з певним набором кваліфікаційних умінь і навичок. Тож слова, що первісно йменували мешканців за характером виконуваної роботи, службовим становищем, професією, ставали ойконімами, якщо представники певного фаху селилися на ще не поіменованій території або ж у місці їхнього поселення відповідна службова чи виробнича діяльність набувала суттєвої суспільної ваги. Так постали астіоніми-репрезентанти *службового коду* *Бровари* та *Винники*.

Астіокультуроніми *символіко-світоглядного коду* – це переважно штучні назви. Однак не варто заперечувати їхню культуроємність. Вони, як і решта ойконімів, є продуктом назовництва певної епохи, виявом культури номінування споруджених та заселених людиною об'єктів саме в цей час і в цьому місці. Постали в різні історичні періоди, такі астіоніми часто містять у собі символічне, образне, метафоричне значення, підпорядковуються „модним” тенденціям, демонструють світоглядні або й виразно ідеологічні настанови своїх номінаторів. Серед них виокремлюємо такі групи: 1) штучні назви на позначення промислово-економічних реалій (*Вуглегірськ, Вугледар, Енергодар, Соledар,*

Теплодар, Світлодарськ, Гірник, Шахтарськ, Марганець); 2) штучні назви з образним значенням (Алмазна, Добропілля, Кипуче, Мирноград, Щастя; Берислав, Сміла; Феодосія); 3) штучні назви з ідеологічним маркуванням (Зоринськ, Дружба, Красноград, Красноперекоськ, Червоноград); 4) штучні назви з давньогрецькими компонентами (Мелітополь, Нікополь, Севастополь, Сімферополь).

Низка астіокультуронімів-репрезентантів апелiatивного коду мають неоднозначне потрактування. Ця контрoверсійність тлумачень зумовлена такими обставинами: а) втратою сучасною мовою апелiatивів-етимонів на позначення назв ландшафтів, їх незасвідченістю серед зафіксованих народних географічних термінів; б) імовірністю творення астіокультуроніма за іншою назвотвірною схемою (Калуш: ЛнАрК / АІК; Скалат: ЛнАрК / АІК; Сколе: ЛнАрК / АІК; Чоп: ЛнАрК / АІК / ОК). Однак кореляція цих номінацій із характерними ознаками місцевості дає підстави розглядати їх серед назв апелiatивного коду.

Лінгвокультурологічний аналіз астіонімів свідчить, що назви поселень за період побутування не тільки змінювано та модифіковано, їх часто доповнюють і підсилюють синоніми-дескрипції (Галицький Єрусалим, Трієст на континенті, українська Венеція, вільна держава батька Махна, місто солеварів, місто української вишивки, древлянська столиця, легені Донбасу, Українська Рив'єра, місто щастя, місто Ігоря Святославича, місто Лесі, місто фонтанів, місто-сад, сад-палац, місто біля двох морів, місто, де Дніпро зливається з морем, місто килимарів, Галицький Люрд, місто-півострів, місто сукнарів, взуттєва столиця України, найбільш солоне місто України, перлина Донбасу, 25-ий елемент тощо).

У четвертому розділі „Ойконімний простір України як репрезентант засадничих лінгвокультурологічних категорій” розглянуто ойкокультуроніми, які через призму культури назовництва ословлюють обжитий людиною простір, репрезентують час постання назви, демонструють духовний потенціал та образотворчі можливості її номінаторів, слугують джерелом постання символів.

Актуалізація локативних характеристик ойконімів пов'язана з виявленням дериваційних засобів і способів закріплення в назві поселення просторових координат, специфіки лексико-семантичного наповнення їхньої мотиваційної бази й особливостей вербалізації простору українським етносом. Найчастіше виявляють себе в ойконімах просторові ознаки *задній – передній*, реалізовані в основному субстантивованими та онімізованими прикметниками, утвореними за допомогою конфіксів *за-...-н-* (Заболотне), *за-...-ськ-* (Заліське); *під-...-н-* (Підлужне). Ці ознаки містять також онімізовані іменники з конфіксами *за-...-j-* (Забережжя), *під-...-j-* (Підгір'я), активні ще

в праслов'янському й давньоукраїнському періодах, що вказує на тяглість традиції відображення простору в назвах заселених людиною об'єктів. Розташування поселення між двома об'єктами відображено в ойконімах із компонентами *межи-* / *між-* (*Межиброди, Міжколодяжне*).

Широко засвідчені серед українських ойконімів локативні назви поселень з атрибутивними компонентами *верхній – нижній*. Їм суттєво поступаються щодо частотності члени опозицій *близький – далекий, правий – лівий, західний – східний, північний – південний* тощо. Опосередковано позначений простір у низці ойконімів-репрезентантів локально-етнічного коду (*Заболтівці, Підбірці*).

Якщо освоєння простору розглядати в темпоральному вимірі, то стрижневим постає питання про час заснування поселення. Для кожної суспільної епохи характерні свої моделі йменування заселених об'єктів, а їх зміна відбувалася в згоді з тим, який чинник ставав у той чи той час визначальним. Синхронно-діахронний аналіз ойконімів сприяє встановленню первісного форманта назви, що може свідчити про період заснування поселення. Це не єдиний, але вагомий лінгвальний засіб, що, доповнений позалінгвальною інформацією, вказує на час постання ойконіма. Важливою темпоральною ознакою назви поселення є бінарна опозиція *новий – старий*, у межах якої час тісно корелює з простором.

Сакральний смисл сучасних українських ойконімів найвиразніше прочитуваний в ойкокультуронімах, мотивованих назвою освяченої церкви або самої церковно-християнської події – *Різдва Христового, Богоявлення, Благовіщення, Воскресіння Христового, Вознесіння Господнього, Святої Трійці, Преображення Господнього, Різдва Богородиці, Успіння Богородиці, Воздвиження Чесного Хреста, Покрова Пресвятої Богородиці, Уведення в храм Пресвятої Богородиці* (назви поселень: *Різдвянка, Богоявленка, Благовіщенка, Воскресівка, Вознесеньке, Трійцьке, Преображенне, Успенівка, Богородицьке, Воздвиженське, Покров, Введенка* та ін.).

Ойконіми, у семантичній структурі яких закарбовані християнські сенси, утворено від назв місцевостей (мікротопонімів), мотивованих апелятивами на позначення сакральних споруд; від колективних назв осіб, іменованих за належністю до парафії, церкви, монастиря; від антропонімів із компонентом *Бог-, Бож-* тощо.

Кожна епоха позначена новими назвами поселень із сакральною семантикою: *Різдвяни* (1452 р.), *Святі гори* (1526 р., теп. *Святогірськ*), *Богодухів* (1662 р.), *Вознесеньк* (1795 р.), *Благовіщенка* (1803 р.), *Богородицьке* (1920 р.), *Свято-Покровське* (2016 р.) та ін. Від найдавніших часів і до сьогодення більшість із таких

ойкокультуронімів ставали свідками християнських чеснот людини-номінатора, людини, яка хоче не тільки назвати заселений об'єкт, але й відобразити в назві свій духовний світ.

У дослідженні розглядаємо символізм власної назви поселення, який тісно переплітається з конотативністю та асоціативністю: асоціація завжди є підґрунтям народження символу, а сам символ нерідко стає осердям конотоніма. Це відбувається й у разі впізнаваності / невпізнаваності поселень за символічними образами їхніх назв: на гербі міста *Бердичева* зображено старовинну зброю *бердиш*. Однак цей військовий атрибут не набув широкого символічного значення з огляду на рідковживаність лексеми *бердиш* ('старовинна зброя – сокира з лезом видовжено-півкруглої форми, насаджена на довгий держак') у сучасній українській мові. І навпаки, астіонім *Борців* асоціюється з *борцем*, а *Суми* – із *сумою* (*сума* 'заст. торба'), попри цілковиту неприйнятність в ономастиці такої інтерпретації походження цих назв.

Символ, викликаний асоціацією, часто так глибоко укорінений, що жодне контрверсійне тлумачення генези ойконіма не має шансів стерти його з людської пам'яті або штучно замінити іншим, навіть науково переконливішим. Показовим у цьому плані є астіокультуронім *Галич*. Версія про утворення назви міста *Галич* від чорної галки, поширеного птаха місцевих земель, – не єдина, але одна з багатьох. У зв'язку з асоціаціями, які викликає астіонім, чорна галка з розпростореними крилами, що сидить або стоїть, зафіксована в галицькій геральдиці, починаючи ще з XII ст. І незважаючи на те, що міф про походження астіоніма *Галич*, а далі й усієї Галичини від цього виду птахів давно спростовано, галка й сьогодні – символічний образ Івано-Франківська, Івано-Франківщини (як складника Галицької землі) та слугує логотипом, емблемою багатьох місцевих клубів, фірм, комерційних структур, виробничих об'єднань, організацій, підприємств, установ, товарів тощо.

Символічними засновниками міст часом вважають відомих історичних осіб, які мали стосунок до їх розбудови й укріплення, а не до заснування та поіменування. Так, у м. *Богуславі*, ім'я якому дав, очевидно, *Богуслав*, 2012 р. споруджено пам'ятник Ярославові Мудрому, розбудовникові, а не зачинателю міста. Символізм тісно пов'язаний із геральдиком. Можна стверджувати, що символ – теоретичне втілення асоціації, а герб поселення – практичне потрактування символу.

Результати дослідження узагальнено у **висновках**.

Науково-методологічні й інтерпретаційні координати сучасної лінгвістики зумовили взаємодію ономастики та лінгвокультурології, засновану на принципах антропоцентризму, культуроцентризму, онімоцентризму. Вивчення ойконімного простору України

у взаємопроникненні цих наукових сфер – новий напрям мовно-культурних студій.

Ойконімія – чи не найчастіш досліджувана сфера онімного простору й водночас чи не найбільш утаємничена. Різні підходи до її вивчення зумовили вироблення багатьох методик, у межах яких пріоритетними визнані ті, що засновані на етимологічному, структурно-словотвірному, лексико-семантичному принципах аналізу. Сучасні пошуки українських та зарубіжних лінгвістів спонукають до вияву механізмів інтерпретації ойконіма як елемента ойконімного простору, а водночас і як згорнутого лінгвокультурного тексту, особливого лінгвокультурного феномену. Таке розуміння основної одиниці ойконіміки покладено в основу окреслення її базового поняття та терміна – *ойкокультуроніма*.

Ойкокультуронім – власна назва, наділена певним значенням, до того ж значенням об'ємнішим і різноплановішим, аніж загальна назва. Воно започатковується в період творення назви, а в часі побутування розширюється, модифікується, доповнюється енциклопедичною інформацією, стає підґрунтям для різноманітних асоціацій та конотацій, а долучений до внутрішньої структури оніма етнокультурний компонент постає виразником історичної, соціальної, духовної, національно-етнічної природи *homo sapiens i homo nominans*.

Народження назви поселення – природний процес, посталий із потреби поіменувати об'єкт, який уже має назву, але загальну, що не вирізняє його з низки однорідних; її ж декодування – вияв загальної або власної назви, що послугувала базою й осердям первісного лінгвокультурного тексту. Реалізацію онімного та апелятивного кодів іменувань поселень розглянуто на матеріалі назв усіх українських міст. Вибір астіонімів, а точніше – астіокультуронімів як основної джерельної бази не випадковий. По-перше, це надзвичайно культуроємні одиниці, які є віддзеркаленням мовної особистості творця назви, його світоглядних засад, національно-етнічних, регіональних, соціальних, художньо-естетичних характеристик, репрезентантами його просторово-часових, якісно-кількісних та морально-ціннісних орієнтирів. По-друге, астіокультуроніми демонструють культуру назовництва всієї України, слугуючи водночас тлом, на якому в одних випадках виникають, а в інших виявляють себе вирізняльні ознаки решти онимасистем – комонімної, мікротопонімної, антропонімної, ергонімної, урбанонімної тощо.

Культура народу формується, зберігається й передається завдяки кодуванню інформації. Культура назовництва – не виняток, а радше підтвердження зазначеного. В астіокультуронімах закодовано два великі інформаційні шари – онімний та апелятивний. Онімний код астіоніма набагато ширший за апелятивний, позаяк його утворюють антропонімний

індивідуальний та груповий, меморіальний, гідронімний, мікротопонімний, оронімний, хоронімний, ергонімний коди.

Антропонімний індивідуальний код астіоніма – неоднорідний щодо типології базових антропонімів, проте майже монолітний із погляду україноємності етимонів. Астіокультуроніми з давньослов'янськими іменами-компози́тами в основі (мікрокод ДСІК) – раритетна мовна архаїка, ойконімна й антропонімна. Одиниць такого взірця в Україні трохи більше сотні, а їхні антропоніми-етимони (і ті, що засвідчені у відомих ономастико́нах та історичних джерелах, і ті, що збережені тільки в основах назв поселень) – вияв прадавнього антропонімікону Київської Русі.

Специфіка астіокультуронімів, мотивованих відкомполітними антропонімами та „несправжніми компози́тами” (мікрокод ВКА/НК), визначена винятковою лінгвокультурною цінністю їхніх базем. Це слов'янський антропонімний фонд, мовні релікти, свідки історичного минулого, які нарівні з пам'ятками архітектури й мистецтва потребують особливо бережливого ставлення. Їхня омонімі́сть із відапелятивними антропонімами чи апелятивами нерідко слугує підґрунтям контрверсійних тлумачень генези низки астіонімів. Частина з таких версій цілком науково прийнятна: *Галич* первісно міг бути посесивом на **-jь* від відкомполітної власної назви **Галик* або від відапелятивного антропоніма *Галица*; засновником *Любомля* був, уважають, *Любом* або *Любомил*, тобто в назві міста засвідчено відкомполітну власну назву чи давнє ім'я-комполіт; оскільки антропонім *Рах*, мотиватор астіоніма *Рахів*, – це гіпокористика від власних імен з початковим *Ради-*, *Рано-*, *Расти-*, *Рати-* чи ін., то визначити його первісну апелятивну семантику загалом неможливо. Однак незаперечним є те, що більшість астіокультуронімів, мотивованих відкомполітними антропонімами, можна пояснити на українському (слов'янському) мовному ґрунті.

Не менш цінними зі світоглядних позицій є відапелятивні антропоніми (мікрокод ВАА). Ці антропоніми-етимони демонструють: 1) вірогідність мотивації астіоніма не апелятивом, а відапелятивною власною назвою (*Барвінкове*, *Глухів*); 2) багатство відапелятивного антропонімікону, часто не засвідченого іншими джерелами (*Мукачеве*, *Перещепине*); 3) тяглість традиції: вживання антропоніма як імені, прізви́ска, прізвища, а відтак використання його як бази́ми астіоніма (*Голубівка*, *Сватове*); 4) імовірність збереження у власній назві діалектних одиниць (*Ладизжин*, *Моршин*).

Християнські імена в основах ойконімів (мікрокод ХІ) – не просто десятки й сотні *Андріївок* (73), *Василівок* (65), *Іванівок* (121), *Миколаївок* (95), *Михайлівок* (108) тощо в різних куточках України, не тільки

поодинокі *Вашиківці* та *Кадіївки* як репрезентанти рідкісних варіантів імен (*Вашико* < *Василь*, *Кадій* < *Аркадій*) – це тисячі людських доль, іноді збережених у скупих архівних свідченнях, але частіше втрачених, героїзованих чи, навпаки, приземлених у народній уяві.

З цього погляду більше „поталанило” меморіальним назвам поселень. Щоправда, такі астоніми повсякчас були питанням не тільки лінгвістичним, але й ідеологічним. І якщо після 2016 р. багато зідеологізованих назв поселень вилучено з ойконімікону України, то не можемо з цілковитою впевненістю стверджувати, що всі ті, які zostалися, відповідають національно-патріотичним запитам українців (*Ватутіне*, *Олександрія*, *Павлоград*).

Антропонімний груповий код – це прихована в назві міста інформація про ім'я зачинателя роду / родини, замешканої в поселенні. Поіменування колишніх родів, общин, задруг, родин чи інших угруповань людей (*Деркачі*, *Копичинці*, *Черкаси* та ін.) збережено в найменнях сотень сіл і майже десятка міст. Віднайдені історичні джерела засвідчили б, можливо, відомості про побутування набагато більшої кількості таких назв, сьогодні модифікованих та перейменованих (*Баранівці*, теп. *Баранівка*, *Герци*, теп. *Герца* та ін.).

Гідронімний код астіоніма – доволі поширені ойконімно-гідронімі паралелі. Назви міст України мотивовані назвами рік, на берегах або неподалік від яких поселення засноване (*Золотоноша*, *Ірпінь* та ін.), або й утраченими гідронімами (р. *Ворожба* → р. *Вир* → м. *Ворожба*; По + р. **Лтава* → м. *Полтава* тощо). Відомо, що гідроніми – це одиниці, які найбільшою мірою фіксують у собі сліди мов тих народів, які в різні часи й за різних обставин побували на тій чи тій території. Тож у складі української гідронімії – різні за походженням назви. Вияв гідроніма-етимона – первинний рівень декодування астіоніма, а мотиваційної бази самого гідроніма – вторинний, особливо важливий для мовно-культурних студій. Такий аналіз уможливорює розрізнення питомої (*Борзна*, *Конотон*, *Мерефа* та ін.) та іномовної (*Бахмут*, *Кагарлик*, *Сквира* та ін.) умотивованості етимонів відгідронімих астіонімів.

Незначною кількістю одиниць експліковано мікротопонімний код. Незафіксованість історичними джерелами багатьох назв урочищ, полів, гаїв, лісів, лук, господарських угідь тощо внеможливила розгляд десятків астіонімів серед репрезентантів цього коду. І навпаки, історично засвідчені мікротопоніми *Ізюм* (*Ізюмь-Курган*), *Харциська балка*, *Часів яр* та ін. дали підстави вважати астіокультуроніми *Ізюм*, *Харцизьк*, *Часів Яр* та ін. представниками мікротопонімного коду.

Різним був шлях постання назв міст, які відтворюють оронімний код: перейменований та адаптований до ороніма *Ак-Кая* (‘біла гора’)

Білогірськ; названа за домінантною ознакою місцевого рельєфу – горою *Ахтир – Охтирка*; „ойконімно-оронімний симбіоз” *Святогірськ*.

Серед назв, започаткованих у XIX–XXI ст., виокремлено одиниці хоронімного (*Запоріжжя, Таврійськ* та ін.) та ергонімного (*Антрацит, Бунге, Зугрес* та ін.) кодів. Зазначимо, що використання ергоніма як назви міста – явище непоодиноке на теренах Східної України й безпрецедентне для решти її території.

Астіокультуроніми апелятивного коду – назви неоднорідні за часом постановня, дериваційними ознаками, етимологічною прочитуваністю основ. Їх об’єднує в межах одного коду характер етимона: баземою для кожного з астіонімів послуговували апелятиви. Ці оніми мають принципово важливе значення не тільки для вияву історико-географічної та національно-етнічної інформації: вони містять у собі чимало фактів та свідчень суспільно-економічного й соціально-побутового життя, тобто є тісним переплетенням явищ духовної та матеріальної культури. Географічна номенклатура, викристалізовані протягом багатовікового спостереження за простором народні географічні терміни, що ввібрали в себе ключові ознаки ландшафтів та артефактів, – це ядро класу етимонів назв поселень апелятивного коду. Так виникли астіокультуроніми – згорнуті лінгвокультурні тексти, феномени народного генія, які не лише маркують простір, але з розгортанням набувають ознак мовно-культурних маркерів місцевості споконвічно української (*Белз, Коломия, Гуляйполе, Кривий Ріг* та ін.), а також виокремлюють базові характеристики створених людиною об’єктів (*Городище, Деражня, П’ятихатки, Середина-Буда* та ін.).

Поодинокі засвідчені в основах теперішніх астіонімів групові назви осіб за місцем їхньої локалізації (*Бережани, Дубляни* та ін.), етнічної належності (*Болград, Слов’янськ* та ін.), професією, заняттям (*Бровари, Винники*).

Астіокультуроніми символіко-світоглядного коду, попри всю їхню „нетопонімичність”, – предмет неабиякого зацікавлення кожної лінгвокультури. У всі історичні епохи вони виконують принаймні дві функції: номінативну й культурно-символічну, виявляючи промислово-економічні (*Вугледар, Соледар, Світлодарськ* та ін.), ціннісні (*Мирноград, Щастя* та ін.), ідеологічні (*Зоринськ, Червоноград* та ін.) орієнтири творців назв.

Лінгвокультурологічні портрети всіх астіонімів України змодельовано за схемою: *ядерна зона* (теперішня назва міста, його локалізація); *ближня периферія* (генеза астіоніма); *дальня периферія* (характеристика етимона); *інтерпретаційна зона* (контroversійні тлумачення, народна етимологія, конотоніми, дескрипції, дотична до назви енциклопедична інформація тощо). Такий спосіб представлення

досліджуваного матеріалу уможливило: 1) аналіз усіх відомих тлумачень генези астіонімів, обґрунтування науковості більшості з них; 2) потрактування окремих народноетимологічних версій походження астіокультуронімів як специфічного різновиду топонімної прози; 3) розгляд конотонімів – власних назв поселень, які в процесі побутування набули додаткового асоціативного змісту (*Батури́н – національна трагедія; зруйноване місто*); 4) виокремлення та характеристику дескрипцій – описових конструкцій, уживаних замість офіційної назви (*Черніве́ці – пісенна столиця України*); 5) узагальнення дотичної до назви поселення енциклопедичної інформації, простеження її впливу на історико-культурну характеристику астіокультуроніма; 6) створення лінгвокультурологічного словника назв населених пунктів.

Ойконімія України як специфічний мовно-культурний ономастичний код є не тільки важливим компонентом лексичної системи мови, але й феноменальним засобом маркування простору. Вибираючи певні просторові орієнтири, людина тим самим підкреслює вагомість відповідних об'єктів у своєму житті, актуалізує їхні переваги, а для ословлення довкілля вибирає найоптимальніші назвотвірні моделі, тож простір завжди постає національно окресленим.

Категорія темпоральності в лінгвокультурології інтерпретує фундаментальну онтологічну й світоглядну категорію часу. Передумовою темпоральних досліджень в ойконіміці стали здійснювані синхронно-діахронні (етимологічні, словотвірні та лексико-семантичні) студії, які дали змогу назвати топонімотворчі афікси не тільки засобом деривації, але й формальними виразниками темпоральності ойконімів.

Топонімотворчий формант може вказувати на давній або відносно новий час заснування поселення. Давня ойконімія України представлена архаїчними моделями на **-jъ (*-j-a, *-j-e)*: *Любомль, Путивль* та ін.; утвореннями на *-ів (<*-ovъ), -ин (<*-inъ)*: *Васильків, Чернігів, Батури́н, Мали́н* та ін.; ойконімами на *-ичі (<*-itj-i)*: *Боратичі, Будятичі* та ін.; *-івці (<*-ovъci), -инці (<*-inъci)*: *Вашківці, Дунаївці, Копичинці* та ін.; *-ани /-яни (<*-anu /*-jany)*: *Бережани, Сокиряни* та ін.; назвами старожитніх поселень на *-ськ /-цьк (<*-ъskъ)*: *Волочиськ, Луцьк* та ін.; *-н-(а, е, о) (<*-ъn)*: *Дубно* та ін.; *-ець (<*-ъskъ)*: *Кролевець, Сторожинець* та ін.; *-иця (<*-ic-a)*: *Вишниця, Дубровиця* та ін. Новий час формування суфіксальної української ойконімії засвідчений здебільшого назвами поселень на *-івк-а*: *Авдіївка, Дружківка, Кадіївка, Миронівка* та ін.; *-к-а*: *Каховка, Мар'їнка* та ін.

Розмежування давніх та нових назв поселень відповідно до характеру суфіксальної топонімотвірної моделі, вимагає, побіч того, враховувати

ввесь комплекс екстралінгвальної інформації, адже: 1) чимало нових ойконімів утворено за аналогією до архаїчних найменувань або ж навпаки – ойконіми, первісно утворені за прадавньою моделлю, переоформлено за допомогою суфіксів *-івк-а*, *-к-а* чи перейменовано; 2) назви з афіксом *-івк-а* на давно заселених теренах України поодинокі засвідчені історичними джерелами ще XIV ст., а прадавній суфікс *-ськ /-цьк* (<*-*bskь*) у новітні часи стає формальною ознакою імені нового міського поселення (*Вільногірськ*, *Вознесенськ* та ін.).

Від найдавніших часів і до сьогодення ойконіми репрезентують сферу сакрум українців. Найбільшою за обсягом у досліджуваному матеріалі є група ойкокультуронімів, утворених від назви освяченої церкви або церковно-християнської події (*Вознесенськ*, *Святотроїцьке*, *Покровськ* та ін.), від колективних назв осіб, поіменованих за належністю до парафії, церкви, монастиря (*Воскресинці*, *Різдвяни* та ін.). З ними корелює група ойконімів, утворених від мікротопонімів, мотивованих апелятивами на позначення сакральних споруд, їхніх частин або пов'язаних із ними об'єктів, місць проживання осіб релігійного сану; від загальних назв, які первісно вказували на належність об'єкта церковнослужителям, тощо (*Кринос*, *Пастирське* та ін.); назви, мотивовані лексемами *рай*, *хрест*, *всесвятий*, *святий* та ін. (*Райгород*, *Святе* та ін.).

Образне відтворення мовної картини світу системою власних назв поселень – одне з провідних питань сучасного ономастико-культурологічного дискурсу. Групу таких одиниць утворюють ойкокультуроніми, трансформовані зі слова-знака в слово-образ: 1) найдавніші назви поселень, образність яких сформована історично (численні оніми з компонентами *воля*, *слобода* тощо); 2) ойкокультуроніми, образність яких викристалізована внаслідок тривалого народного переоформлення назви (*Грамотне*, *Заморочення* та ін.); 3) назви новітнього періоду, образність яких – у штучному доборі такого імені, яке найбільше відповідає населеному пунктові (*Весняна Квітка*, *Привітне* та ін.).

Лінгвокультурологічний аспект дослідження ойконімного простору робить зримою ще одну метаморфозу: слово-знак трансформується у слово-символ. Специфіка цього перетворення в тому, що між конвенційним онімом-знаком та канонізованим онімом-символом – асоціація, породжена формальною подібністю слів. Тож *береза* як символ *Березного*, *вишня* – *Судової Вишині*, *вовк* – *Вовчанська*, *горлиця* – *Горлівки*, *лев* – *Львова* тощо характеризуються інтенційністю, образністю, дійсничністю, стаючи елементами геральдичної системи, але з поглядом ономастики не завжди вмотивовані.

Дослідження ойконімного простору України в лінгвокультурологічному аспекті дає підстави стверджувати, що він за своєю суттю загалом та в астіонімному компоненті зокрема – національно-український, хоч назви деяких поселень досі зберігають сліди мов та світоглядних настанов тих етносів, які в різні історичні періоди тут замешкували. Його одиниці слугують багатим джерелом пізнання культури, ментальності, світобачення та світовідчуття нашого народу. Тож сподіваємося, що ономастико-культурологічний аналіз назв усіх поселень України матиме продовжувачів, а методологія майбутніх ономастичних та лінгвокультурологічних студій буде вдосконалена.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті, у яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

Індивідуальна монографія

1. Котович В. Ойконімія України як лінгвокультурний феномен : монографія. Дрогобич : Посвіт, 2020. 448 с.

Рецензії:

- 1) Колесник Н. Феномен імені твого міста. Рецензія на монографію : Котович В. Ойконімія України як лінгвокультурний феномен : монографія. Дрогобич : Посвіт, 2020. 448 с. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. 2020. № 72. С. 340–343.

- 2) Мацьків П. Рецензія на монографію Котович Віри Василівни „Ойконімія України як лінгвокультурний феномен” (Дрогобич : Посвіт, 2020. 448 с.). *Актуальні питання гуманітарних наук : міжвузівський збірник наукових праць молодих учених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка* / ред.-упорядн. М. Пантюк, А. Душний, І. Зимомря. Дрогобич : Видавничий дім „Гельветика”, 2020. Вип. 28. Т. 5. С. 267–279.

Розділи в колективних монографіях

2. Kotovych V. V. Model Ukrainian oikonymicon: state and prospects of the research. *Development trends of philological sciences: collective monograph* / D. Ch. Chyk, O. M. Demska, I. I. Dmytriv ets. Lviv-Toruń, 2019. S. 120–142.

3. Kotovych V. V. Oikonymy of Ukraine: a retrospective of onomastic researches Traditions and innovations in teaching philologica diciplines: collective monograph. *Traditions and innovations in teaching philological diciplines: collective monograph* / N. I. Andreichuk, O. A. Babelyuk, V. D. Bialyk ets. Lviv-Toruń, 2019. S. 160–178.

4. Kotovych V. V. *Lingoculturological aspect of researching oikonyms of Ukraine. Development trends of modern linguistics in the epoch of globalization: collective monograph* / L. I. Bieliekhova, I. I. Dmytriv ets. Lviv-Toruń, 2019. S. 89–125.

Лексикографічні праці

5. Котович В. Походження назв населених пунктів Перемишлянщини. Дрогобич : Вимір, 2006. 80 с.

6. Котович В. Походження назв населених пунктів Дрогобиччини: наукові версії. Дрогобич : Посвіт, 2012. 88 с.

7. Котович В. Походження назв населених пунктів Самбірщини: наукові версії. Дрогобич : Посвіт, 2015. 74 с.

8. Бучко Д. Котович В. Походження назв населених пунктів Тернопільщини. Дрогобич : Посвіт, 2017. 316 с.

Статті у фахових виданнях

9. Котович В. Найдавніші ойконіми Дрогобиччини. *Наукові записки. Серія : Мовознавство*. Тернопіль : ТДПУ, 2003. Вип. 1. С. 109–114.

10. Котович В. Ойконіми Галицького району: два рівні деривації. *Вісник Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Філологія* : матеріали Всеукраїнської наукової конференції. Івано-Франківськ : Вид.-диз. відділ ЦІТ, 2007. Вип. XV–XVIII. С. 423–426.

11. Котович В. Ономастика та народна етимологія. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія : Мовознавство*. Тернопіль : ТНПУ, 2007. Вип. 1 (16). С. 187–199.

12. Котович В. В. Заселення Дрогобиччини за даними ойконімії. *Studia slovakistica*. Ужгород : В-во Олесандри Гаркуші, 2009. Вип. 10. С. 244–251.

13. Котович В. Ономастичний простір Львівщини: ойконімія Миколаївського району. *Проблеми гуманітарних наук : Наукові записки Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Філологія*. Дрогобич : Ред.-видав. відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2009. Вип. 24. С. 134–145.

14. Котович В. Онімний простір Бойківщини: досліджене і не досліджене. *Вісник Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Філологія*. Івано-Франківськ : В-во Прикарпатського національного університету, 2011. Вип. XXIX–XXXI. С. 57–61.

15. Котович В. Ойконіми Бойківщини: лінгвістика і краєзнавство. *Проблеми гуманітарних наук : Наукові записки Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Філологія*. Дрогобич : Ред.-видав. відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2011. Вип. 28. С. 44–54.

16. Котович В. Топоніми, мотивовані діалектними апелятивами: бойківсько-гуцульські паралелі. *Вісник Прикарпатського національного університету. Філологія*. Івано-Франківськ : Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2012. Вип. XXXII–XXXIII. С. 177–181.

17. Котович В. Ойконіми Самбірщини: фонетичні та морфемно-словотвірні зміни. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Мовознавство*. Тернопіль : Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, 2012. Вип. 2 (21) – 1 (22). С. 128–136.

18. Котович В. Посесивні ойконіми Самбірщини. *Проблеми гуманітарних наук : Наукові записки Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Філологія*. Дрогобич : Ред.-видав. відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2012. Вип. 30. С. 102–117.

19. Котович В. В. Відпатронімі ойконіми Самбірщини. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства* : зб. наук. праць. Хмельницький : ХмЦНП, 2013. Випуск шостий. Частина друга. С. 133–145.

20. Котович В. Ойконімія Самбірщини: трансонімізація. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія : Мовознавство*. Тернопіль : Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, 2014. Вип. I (23). С. 94–99.

21. Котович В. Принципи номінації ойконімів Тернопільщини. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Мовознавство*. Тернопіль : Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, 2014. Вип. II (24). С. 122–127.

22. Котович В. Ойконіми Галицького та Галицько-Волинського князівств: посесивні архаїчні утворення на -*jь. *Проблеми гуманітарних наук* : зб. наук. праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Філологія. Дрогобич : Видав. відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2014. Вип. 34. С. 74–86.

23. Котович В. Галичина XIV століття: принципи номінації поселень Опілля та Бойківщини. *Проблеми гуманітарних наук* : зб. наук. праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія „Філологія”. Дрогобич : Видав. відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2015. Вип. 36. С. 38–50.

24. Котович В. В. Літописні ойконіми Галичини : принципи номінації. *Записки з ономастики* : зб. наук. праць. Одеса : Астропринт, 2015. Вип. 18. С. 353–363.

25. Котович В. В. Оніми прадавньої Галичини: лінгвокультурологічний аспект. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства* : зб. наук. праць / головн. ред. М. Є. Скиба; відпов. за випуск М. М. Торчинський. Хмельницький : ФОП Бідюк Є. І., 2016. Вип. 10. Т. 2 (К–П). С. 50–55.

26. Котович В. Мала батьківщина Івана Франка: ономастичний та лінгвокультурологічний аспект. *Проблеми гуманітарних наук. Філологія* : зб. наук. праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія „Філологія”. Дрогобич : Ред.-видав. відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2016. Вип. 38. С. 75–84.

27. Котович В. Відображення службової (професійної) сфери життя галичан в ойконімах. *Рідне слово в етнокультурному вимірі* : зб. наук. праць. Дрогобич : Посвіт, 2016. С. 107–122.

28. Котович В. До питання про лінгвокультурологічне дослідження топонімного простору. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія : Мовознавство*. Тернопіль : Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, 2016. Вип. I (25). С. 36–41.

29. Котович В. В. Ойконіми як експлікатори антропонімного коду. *Записки з ономастики* : зб. наук. праць. Одеса : Астропринт, 2016. Вип. 19. С. 112–122.

30. Котович В. Ойконіми як лінгвокультурний феномен (на матеріалі ойконімії Тернопільщини). *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. Львів, 2017. Вип. 64. Ч. II. С. 64–73.

31. Котович В. Ойконіми Тернопільщини на -івка: лінгвокультурологічний аспект. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія : Мовознавство*. Тернопіль : Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, 2017. Вип. I (27). С. 175–184.

32. Котович В. Ойконіми: роздуми про семантику. *Рідне слово в етнокультурному вимірі* : зб. наук. праць. Дрогобич : Посвіт, 2017. С. 129–142.

33. Котович В. Теоретичні аспекти лінгвокультурологічного дослідження ойконімії України. *Проблеми гуманітарних наук* : зб. наук. праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія „Філологія”. Дрогобич : Ред.-видав. відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2017. Вип. 40. С. 42–52.

34. Котович В. В. Чернігівщина та Львівщина в контексті спільних ойконімних домінант. *Література та культура Полісся. Філологічні науки*. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2017. № 9. Вип. 89. С. 89–99.

35. Котович В. Темпоральний аспект бінарних ойконімів України. *Рідне слово в етнокультурному вимірі* : зб. наук. праць. Дрогобич : Посвіт, 2018. С. 39–48.

36. Котович В. В. Локативність як лінгвокультурологічна ознака ойконімів. *Вісник Запорізького національного університету* : зб. наук. праць. Філологічні науки. Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2018. № 1. С. 86–94.

37. Котович В. Дендрологічні українські ойконіми : традиції та новаторство назвотворення. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. Львів, 2018. Вип. 68. С. 172–183.

38. Котович В. Етнолінгвістичний аспект вивчення ойконімікону України. *Проблеми гуманітарних наук* : зб. наук. праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія „Філологія”. Дрогобич : Ред.-видав. відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2018. Вип. 42. С. 48– 58.

39. Котович В. Лінгвокультурологічний портрет автохтонних українських астіонімів. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. Львів, 2019. Вип. 71. Ч. I. С. 312–323.

40. Котович В. Астіоніми України, мотивовані християнськими іменами : лінгвокультурологічний портрет. *Науковий вісник Чернівецького університету* : зб. наук. праць. Романо-слов'янський дискурс. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2019. Вип. 812. С. 107–114.

41. Котович В. Астіоніми України як експлікатори меморіального коду культури. *Рідне слово в етнокультурному вимірі* : зб. наук. праць. Дрогобич : Посвіт, 2019. С. 15–30.

Наукові праці в періодичних виданнях інших держав

42. Котович В. Топонімотвірний формант як виразник темпоральності ойконіма. *Prace Językoznawcze. Papers in Linguistics*. XX/3. Olsztyn : Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, 2018. С. 51–60.

43. Котович В. Феномен образности в українському ойконімному просторі. *Spheres of culture*. Lublin, 2018. Vol. XVII. С. 240–248.

44. Kotowych V. Metodologia lingwokultuologicznego badania material ojkonimicznego. *Annales philologiae*. Lublin, 2019. Vol. 37. No 2 (2019). S. 27–41.

45. Котович В. Лінгвокультурологічний портрет астіонімів України. *Spheres of culture*. Lublin, 2019. Vol. XVIII. С. 186–192.

46. Котович В. Християнські мотиви в ойконімах України: лінгвокультурологічний аспект. *Studia Ucrainica Varsoviensia*. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego. Vol. 7. С. 13–22.

Наукові праці в закордонних виданнях

47. Kotowych W. Польські елементи в українській ойконімії. *Z badan nad polsko-ukrainskimi powiazaniami jezykowymi* : materiały z

Mędzynarodowej Konferencji Naukowej (Kazimierz Dolny, 26–27 kwietnia, 2002). Lublin, 2003. S. 115–125.

48. Котович В. Ойконімія Самбірщини. *Състояние и проблеми на българската ономастика* : матеріали от міжнародна научна конференція „Славянська і балканська ономастика”. Велико Търново : Университет, издат. „Св. св. Кирил и Методий”, 2013. Изд. I. С. 138–154.

49. Котович В. Ойконіми як відображення мовної картини світу. *Человек – культура – язык* : міжнародний сб. научн. трудов по лінгвокультурології / под. ред. Е. Е. Стефанського. Самара : Самар. гуманит. акад., 2014. С. 13–16.

50. Котович В. Явище полімотивації ойконімів. 19. *slovenská onomastická konferencia* (Bratislava, 28. – 30. aprila 2014). Bratislava : VEDA, 2015. S. 308–314.

51. Котович В. Ойконіми Галичини XIV–XV ст.: архаїчні посесивні утворення. *Региональная ономастика: проблемы и перспективы исследования* : сб. научн. статей / сост. : А. М. Мезенко, Е. А. Зайцева, О. В. Шеверінова ; под. научн. ред. А. М. Мезенко. Витебск : ВГУ имени П. М. Машерова, 2016. С. 100–103.

52. Котович В. В. Мікротопоніми Дрогобиччини: лінгвокультурологічний аспект. *Кросс-культурные исследования в лингвистике* : міжнародний сб. научн. трудов по лінгвокультурології. Самара : Самар. гуманит. акад., 2016. С. 76–85.

53. Котович В. В. Ойконіми як носії лінгвокультурної інформації. *Региональная ономастика: проблемы и перспективы исследования* : сб. научн. статей / сост. : А. М. Мезенко, М. Л. Дорофеєнко, Ю. М. Дулова, О. В. Шеверінова ; под. науч. ред. А. М. Мезенко. Витебск : ВГУ имени П. М. Машерова, 2018. С. 103–106.

Праці, які додатково відбивають наукові результати дисертацій:

54. Котович В. Відапелятивні ойконіми, утворені шляхом топонімійної метонімії. *Українська історична та діалектна лексика*: зб. наук. праць. Львів : Ін-т українознав. ім. І. Крип'якевича НАН України, 2003. Вип. 4. С. 329–335.

55. Котович В. В. Ойконімія Рогатинщини. *Студії з ономастики та етимології* / відп. ред. О. П. Карпенко. Київ, 2004. С. 96–106.

56. Котович В. В. Відантропонімі ойконіми Перемишлянщини (характеристика базових назв). *Актуальні питання антропоніміки* / відп. ред. І. В. Єфименко. Київ, 2005. С. 117–122.

57. Котович В. В. Посесивні ойконіми як матеріал для вивчення студентами та учнями. *Наступність і перспективність навч.-вих. роботи між дошкільними освітніми установами, сім'єю та школою в умовах реформування освіти в Україні. Наукові записки*. Дрогобич : Коло, 2005. Вип. 2. С. 14–19.

58. Котович В. В. Духовні засади особового імені. *Духовне виховання майбутніх учителів початкових класів у контексті реформування системи освіти України щодо Болонського процесу* : Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Дрогобич, 2006. С. 115–120.

59. Котович В. Власна назва в літературному творі (в аспекті професійного мовленнєвого зростання). *Педагогічна майстерність – важливе джерело підвищення якості освіти в умовах входження України в Європейський освітній простір. Наукові записки*. Вип. 3. Дрогобич : Посвіт, 2006. С. 16–22.

60. Котович В. В. Ойконімія Жидачівщини. *Студії з ономастики та етимології* / НАН України. ; Ін-т укр. мови. ; Ред. кол. : В. П. Шульгач (відп. ред.) та ін. Київ, 2007. С. 142–149.

61. Котович В. Семантика твірних основ відантропонімних ойконімів Дрогобиччини. *Слово у мові та тексті. Наукові записки*. Дрогобич : Посвіт, 2007. Вип. 1. С. 28–34.

62. Котович В. Ойконіми Дрогобиччини з погляду ономастики та народної етимології. *Рідне слово в етнокультурному вимірі* : матеріали Першої Міжнародної науково-практичної конференції. Дрогобич : Посвіт, 2007. С. 74–84.

63. Котович В. До питання про найдавнішу слов'янську топонімотвірну модель. *Молодь і ринок*. № 11 (46). Дрогобич, 2008. С. 66–69.

64. Котович В. Ойконіми Дрогобиччини староукраїнського періоду (першофіксації XIV ст.) *Слово у мові та тексті. Наукові записки*. Дрогобич : Посвіт, 2008. Вип. 2. С. 31–36.

65. Котович В. В. Ойконімія Дрогобиччини. *Студії з ономастики та етимології* / НАН України ; Ін-т укр. мови ; редкол. : В. П. Шульгач (відп. ред.) та ін. Київ : Довіра, 2009. С. 67–75.

66. Котович В. До питання про походження ойконімів Бойківщини. *Рідне слово в етнокультурному вимірі* : матеріали Другої Міжнародної науково-практичної конференції. Дрогобич : Посвіт, 2009. С. 112–120.

67. Котович В. Мікроойконіми Дрогобиччини. *Мовознавчі студії : Фразеологізм і слово у тексті і словнику* (за матеріалами Всеукраїнської наукової конференції на пошану 75-річчя від дня народження професора Мар'яна Демського). Дрогобич : Посвіт, 2010. Вип. 2. С. 199–207.

68. Котович В. До питання про походження ойконімів Дрогобиччини. *Мовознавчі студії : Діалект у лінгвокультурологічному просторі* (за матеріалами Міжнародної наукової конференції на пошану 100-річчя від дня народження професора Гаврила Шила). Дрогобич : Швидкодрук, 2010. Вип. 3. С. 148–157.

69. Котович В. Особове власне ім'я: історія і сучасність. *Етнос. Культура. Нація* : зб. наук. праць за матеріалами VII Міжнародної науково-практичної конференції. Дрогобич : Вимір, 2010. С. 263–270.

70. Котович В. Поняття онімного простору (на матеріалах онімів Бойківщини). *Слово у мові та тексті* : Наукові записки. Дрогобич : Посвіт, 2011. Вип. 5. С. 54–62.

71. Котович В. Ономастикон Бойківщини крізь призму еколінгвістики (на матеріалах онімів Дрогобиччини). *Рідне слово в етнокультурному вимірі* : матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції. Дрогобич : Посвіт, 2011. С. 150–158.

72. Котович В. Територіальні межі ойконімного простору Бойківщини. *Молодь і ринок*. № 8 (91). Дрогобич, 2012. С. 77–80.

73. Котович В. Феномен полімотивації ойконімів (на матеріалі назв поселень Самбірщини). *Рідне слово в етнокультурному вимірі* : зб. наук. праць. Дрогобич : Посвіт, 2013. С. 155–168.

74. Котович В. Ойконіми Самбірщини: відродинні, відлокально-етнічні назви. *Молодь і ринок*. № 4 (99). Дрогобич, 2013. С. 58–63.

75. Котович В. Літописні ойконіми Галицького та Галицько-Волинського князівств: посесивні утворення на -ів, -ин. *Рідне слово в етнокультурному вимірі* : зб. наук. праць. Дрогобич : Посвіт, 2014. С. 13–20.

76. Котович В. Становлення і розвиток ойконімії Самбірщини. *Рідне слово в етнокультурному вимірі* : зб. наук. праць. Дрогобич : Посвіт, 2015. С. 97–112.

77. Котович В. Про втрачені мікроойконіми Дрогобиччини. *Компаративні дослідження австрійсько-українських літературних, мовних та культурних контактів* : матеріали Міжнародної конференції „Галичина періоду Першої світової війни у літературі, мистецтві та історії” (Дрогобич, 6–9 квітня 2014 р.). Дрогобич : Посвіт, 2015. Т. 3. С. 200–207.

78. Котович В. Назви карпатських поселень: міфи й реальність. *Компаративні дослідження австрійсько-українських літературних, мовних та культурних контактів* : матеріали Міжнародного форуму „IV Дні Австрії у Дрогобичі” (Дрогобич, 27 вересня – 3 жовтня 2015 р.). Дрогобич ; Інсбурк : Посвіт, 2016. Т. 4. С. 200–207.

79. Котович В. В. Німецькі колонії Галичини з погляду типологічної ономастики та лінгвокультурології. *Проблеми зіставної семантики* : зб. наук. статей / відп. ред. З. О. Валух. Київ : Вид. центр КНЛУ, 2017. Вип. 13. С. 112–118.

80. Котович В.В. Ойконімікон малої батьківщини Памви Беринди XVI–XVII ст. *Феномен Памва Беринди крізь призму його доби: лінгвістичні та історико-культурологічні тлумачення* : матеріали

Всеукраїнської науково-практичної конференції (17–18 жовтня 2018 року, м. Самбір). Дрогобич : Посвіт, 2019. С. 20–33.

81. Котович В. В. Котович Віра Василівна. *Львівська ономастична школа* : хрестоматія / відп. ред. Купчинська З. О. Львів : Вид-во „Растр-7”, 2019. С. 333–355.

82. Котович В. Астіоніми України, мотивовані відапелятивними антропонімами: матеріали до лінгвокультурологічного словника. *Діалектологічні студії 12. Діалект і пам'ятка* / відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ, 2019. С. 438–465.

АНОТАЦІЯ

Котович В. В. Ойконімний простір України: ономастичний та лінгвокультурологічний аспекти. – На правах рукопису. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук зі спеціальності 10.02.01 „Українська мова”. – Волинський національний університет імені Лесі Українки, Луцьк, 2020.

Дисертація – перше в сучасній українській лінгвістиці концептуально цілісне дослідження ойконімного простору України, зокрема його астіонімного компонента, в ономастичному та лінгвокультурологічному аспектах, виконане в системно-структурній та антропоцентричній наукових парадигмах.

Окреслено й уніфіковано поняттєво-термінологічний апарат для номінації онімного та апелятивного кодів; уведено в науковий обіг терміни *ойкокультуронім* / *астіокультуронім* для позначення ономастичної одиниці як лінгвальної та культурологічної цінності; уточнено значення поняття *онімний* та *апелятивний* коди астіонімів; у межах онімного виокремлено *антропонімний індивідуальний, антропонімний груповий, меморіальний, гідронімний, мікротопонімний, оронімний, хоронімний, ергонімний*; у рамках апелятивного – *ландшафтно-артефактний, локально-етнічний, службовий, символіко-світоглядний* коди; виділено мікрокоди в системі астіонімікону.

Підтверджено значущість ономастичного матеріалу в структурі лінгвокультурологічних досліджень; опрацьовано на основі назв поселень питання взаємозв'язку, взаємовіддзеркалення та взаємопроникнення мови й національної культури.

Змодельовано лінгвокультурологічні портрети всіх назв сучасних українських міст із виокремленням у їхній структурі ядерних та інтерпретаційних зон, зон ближньої й дальньої периферії; проаналізовано контрверсійні тлумачення генези низки астіонімів; простежено специфіку відтворення тяглості матеріальної та духовної культури

народу засобами ойконімного матеріалу; досліджено ойконімний матеріал у контексті провідних світоглядних категорій простору й часу; розглянуто його духовний та образно-символічний потенціал; доведено доцільність аналізу ойконімного простору України як репрезентанта специфіки національного світобачення.

Ключові слова: ономастика, лінгвокультурологія, ойконімний простір, лінгвокультурний феномен, ойкокультуронім, астіокультуронім, онімний (антропонімний індивідуальний, антропонімний груповий, меморіальний, гідронімний, мікротопонімний, оронімний, хоронімний, ергонімний) код, апелятивний (ландшафтно-артефактний, локально-етнічний, службовий, символіко-світоглядний) код, мікрокод.

SUMMARY

Kotovykh V. V. Oikonymic space of Ukraine: onomastic and linguoculturological aspects. – Qualifying scientific work published as manuscript. The dissertation for obtaining a doctoral degree in Philological Sciences in specialty 10. 02. 01 “Ukrainian language”. – Lesia Ukrainka Volyn National University of Ministry of Education and Science of Ukraine, Lutsk, 2020.

The dissertation is the first in modern Ukrainian linguistics conceptually integral research of the oikonymic space of Ukraine, in particular of its astionymic component, in onomastic and linguoculturological aspects, performed in system-structural and anthropocentric scientific paradigms.

The author has outlined and unified conceptual and terminological apparatus for the nomination of onymic and appellate codes; introduced the terms *oikoculturonym* / *astioculturonym* into scientific circulation to denote an onomastic unit as lingual and culturological value; suggested the terms *appellate* and *onymic* codes of astionyms; *anthroponymic individual*, *anthroponymic collective*, *memorial*, *hydronymic*, *microtoponymic*, *oronymic*, *choronymic*, *ergonymous*; *landscape-artefact*, *local-ethnic*, *official*, *symbolic-ideological* codes; selected microcodes in the astionymicon system; modelled linguoculturological portraits of all the names of modern Ukrainian cities with the separation in their structure of nuclear and interpretation zones, zones of near and far periphery.

It has been proved that astioculturonyms encode two large information layers – onymic and appellate ones. Modelling linguoculturological portraits of astionyms of onymic code allowed considering the genesis, peculiarities of functioning, cultural-historical and national conditionality of each name, motivated by the onym.

There has been traced some correlation between the archaic oikonym-forming possessive model on *-*jb* and the oldest Slavic anthroponymic

category – composite names. It has been cleared up that astioculturonyms, motivated by coming-from-composites anthroponyms and “fake composites”, also explicate the linguocultural information of their etymons, since the names of cities preserve the names lost mostly in today’s anthroponymic system. Emphasis is placed on the ideological value of astioculturonyms motivated by coming-from-appellatives anthroponyms. Reading these astionyms as linguocultural texts demonstrates the anthropocentric nature of their original naming, makes it possible to distinguish the studied settlement names from the astionyms-explicators of the appellate code.

A number of astioculturonyms have preserved Christian personal proper names. It has been established that according to the church canons, saints with such names were considered to be heavenly patrons of founders, owners, the first inhabitants of settlements, and later they were thought to be patrons of settlements whose names are motivated by the names of saints.

It has been emphasised that the national identity, which should manifest itself clearly in memorial astioculturonyms, nowadays, unfortunately, does not fully meet the patriotic demands of Ukrainian society.

The anthroponymic group code, widely involved in creating comonyms, in the space of city names contains a small number of units. Historical sources, which have not been found yet, could clarify the information about the existence of a much larger proportion of such astionyms, modified or replaced nowadays.

The analysis of astioculturonyms as representatives of the hydronymic code demonstrates the correlation between transparency / obscurity of hydronyms-etymons and settlement names. The names of rivers more often than other onyms, retain not only specific but also foreign vocabulary, showing the traces of those peoples who used to live on the territory of modern Ukraine.

Oronyms were also formed for a long period of time, so they retain traces of contacts between the local population and other ethnic groups. However, if hydronyms have become the etymons of many names of settlements, the names of mountains are mostly not being transonymised.

It has been emphasised that names-representants of the microtoponymic code often demonstrate vocabulary lost in modern Ukrainian literary language, so oikonyms become almost the only source of fixing linguistic relics.

The author has substantiated that astioculturonyms of the choronymic code testify to the national character of the onym, to its historical and geographical contingency, to ethnic and topographical motivation; the name of the city sometimes becomes the “business card” of the whole region or country.

The specifics of the industrial development of the regions of the country led to the formation of the ergonymous code of the astionym, which is evidence of the modern era in Ukrainian name-forming.

Astioculturonyms of the appellative code retain lexemes which determine the semantic meaning of the name, provide rich historical, geographical, ideological information, and they are often words, the reconstruction of which is possible due to the existence of a name. The author has proved that the orientation to the name of the artefact is the highest type of culture of assigning a name to a settlement, motivated by an appellative. A distinctive feature for the settlement was a human-made object.

It has been determined that astioculturonyms, motivated by local-ethnic names, characterise primarily residents by the sign of developed and inhabited space, by the indication of the small homeland of migrants, of ethnic characteristics, occupations, profession, etc. Such a nomination is the result of human experience; it often depends on the nature of production and indicates the level of cultural development of society.

It has been ascertained that astioculturonyms-representants of the symbolic-worldview code are mainly names which preserve the nominators' desire to positively outline the object founded and inhabited by man. For all their artificiality and subjective nature, the names of these cities clearly testify to the name-forming culture of their time.

The author has analysed well-known controversial interpretations of the genesis of a number of astionyms, revealed the scientific motivation of many of them; treated some folk etymological versions of the origin of astioculturonyms as specific varieties of toponymic prose; considered connotonyms, characterised descriptions; generalised the encyclopedic information related to the name of the settlement, traced its influence on the historical and cultural characteristics of the astioculturonym.

Oikonymy of Ukraine as a specific linguistic and cultural onomastic code is not only an important component of the lexical system of language, but also a phenomenal means of marking space.

It has been emphasised that time as a linguocultural category in the names of settlements clearly manifests itself at the level of oikonym-forming formants. This is not the only, but significant linguistic means, supplemented by extralingual factors, may indicate the birth period of the settlement and its name.

The author has substantiated and determined that the spiritual components of the Ukrainian ethnos are explicitly and implicitly preserved in oikonyms.

It has been established that modern Ukrainian oikonymic space is rich in names of settlements, which reflect the figurative linguistic picture of the world and the nominator's attempt to transform the word-sign assigned to the settlement into a word-image. These associations often served as the basis for the birth of symbols.

The research of the oikonymic space of Ukraine in the linguoculturological aspect gave grounds to assert that it is national by its essence in general and in

the astionymic component in particular, it serves as a rich source of cognising culture, mentality, worldview of the people.

Key words: onomastics, linguoculturology, oikonymic space, linguocultural phenomenon, oikoculturonym, astioculturonym, onymic (anthroponymic individual, anthroponymic group, memorial, hydronymic, microtoponymic, oronymic, choronymic, ergonymous) code, appellate (landscape-artefact, local-ethnic, official, symbolic-ideological) code, microcode.

Підписано до друку 27.11.2020 р.
Формат 60х84 1/16. Папір офсетний. Друк на ризографі.
Обсяг 1,9 ум. друк. арк. 1,7 обл.-вид. арк. Зам. 1901.
Наклад 100 пр.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного
реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
Серія ДК № 2509 від 30.05.2006 р.

Друк ПП «П'ОСВІТ»
Адреса: вул. І. Мазепи, 7, м. Дрогобич, 82100 Україна
тел. (032444) 2-23-35; 3-38-50
e-mail: posvitdruk@gmail.com